

**Сухонос В. В.
Куліш А. М.**

**Сухонос В. В. (мол.)
Білокін Р. М.**

РОЗКРАДАННЯ
у кримінально-правовому вимірі:
історія, теорія і практика

Монографія

УДК 343.351
С 91

Рекомендовано до друку вченою радою Сумського державного університету (протокол № 10 від 14.03.2024 р.) та рішенням вченої ради Полтавського університету економіки і торгівлі (протокол № 2 від 28.02.2024 р.)

Рецензенти:

Скрипнюк О. В. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, Заслужений юрист України, віце-президент Національної академії правових наук України, директор Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України;

Борко А. Л. – доктор юридичних наук, професор, декан факультету морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова;

Лаврик Г. В. – доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри правознавства Полтавського університету економіки і торгівлі.

Науковий редактор:

Шемшученко Ю. С. – доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, академік НАПрН України

Сухонос В. В., Сухонос В. В. (мол.), Куліш А. М., Білокінь Р. М.

С 91 Розкрадання у кримінально-правовому вимірі: історія, теорія і практика : монографія / за заг. ред. В. В. Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2024. 96 с.

ISBN 978-617-521-072-7

У книзі досліджується розкрадання у кримінально-правовому вимірі. Висвітлюється теоретико-методологічна складова цього явища, зокрема об'єкт та предмет розкрадання, аналізується його склад. Значну увагу приділено історії боротьби зі злочинами проти власності.

УДК 343.351

ISBN 978-617-521-072-7

© В. В. Сухонос, В. В. Сухонос (мол.), А. М. Куліш,
Р. М. Білокінь, 2024

© ПФ «Видавництво “Університетська книга”»,
2024

Зміст

<i>Вступ</i>	4
Розділ 1 Розкрадання як об'єкт кримінальної юриспруденції	6
1.1. Боротьба зі злочинами проти власності на зорі української історії	6
1.2. Злочини проти власності: специфіка об'єкта і предмета	27
1.3. Суб'єкт злочину проти власності: кримінально-правова та кримінологічна парадигма	46
Розділ 2 Загальнотеоретична парадигма кваліфікації злочинів проти власності	56
2.1. Питання кваліфікації злочинів проти власності в теоретико-методологічному вимірі	56
2.2. Кримінально-правова норма і правовідносини в механізмі кримінально-правового регулювання	62
Розділ 3 Злочини проти власності: диференціація в контексті віктимологічної парадигми	68
3.1. Актуальні проблеми кримінально-правової характеристики викрадення як практичного втілення розкрадання	68
3.2. Таємне викрадення чужого майна	71
3.3. Відкриті форми незаконного вилучення чужого майна	79
3.4. Попередня згода як віктимологічний чинник незаконного вилучення чужого майна	85
<i>Список використаних джерел</i>	89

Вступ

Сьогодні світ знаходиться в черговій точці біфуркації, коли людство вирішує питання щодо свого майбутнього. Цей період має різні назви – «зелений перехід», «глобальна постіндустріальна революція» тощо.

В Україні цей перехід став дуже проблемним через збройну російську агресію проти нашої держави, тобто фактично ми маємо вирішувати два глобальні завдання – забезпечити перехід країни до нового типу суспільства і перемогти у війні.

У цих умовах, як ніколи, постає проблема подолання двох «хвороб» вітчизняного державного апарату – бюрократизму і корупції. Проте, якщо боротьба з бюрократизмом потребує використання абсолютно нових, небюрократичних, державних технологій прогресивного типу, то боротьба із корупцією більш зорієнтована на використання вже відомих методів. Зазначимо, що бюрократизм зазвичай не передбачає якоїсь «злої волі» бюрократа, оскільки останній, працюючи відповідно до існуючих в державі бюрократичних правил, просто не може усвідомити їхній застарілий характер, який вже не відповідає реаліям сьогодення і вимогам майбутнього переходу. Водночас корупція прямо передбачає «злу волю» корупціонера, яка втілюється в хабарництві та, поміж іншим, у розкраданні чужого (державного, суспільного чи приватного) майна. І хоча вітчизняний законодавець аж ніяк не врегулював проблему боротьби з розкраданням, проте як корупційне явище воно має місце.

Виходячи з цього, виникає необхідність дослідження розкрадання. Тим більше що ще радянська кримінологія створила низку напрацювань по боротьбі з цим явищем. Творчо опрацювавши як цей досвід, так і досвід інших держав, вітчизняна кримінальна юриспруденція зможе виробити необхідні механізми, які поставлять потужні перепони хоча б на такому прояві корупції, як розкрадання.

Пропонована монографія – один з перших кроків на цьому шляху. Звісно, вона не акцентована лише на корупційному розкраданні. Науковий аналіз зосереджений передусім на розкраданні в цілому, на розкраданні в його кримінально-правовому вимірі. Саме тому головну увагу було приділено трьом аспектам останнього – історичному, теоретичному і практичному. Історичний аналіз кримінально-правового виміру розкрадання здебільшого зорієнтований саме на Україні – від прадавніх часів її післяпотопного минулого практично до сьогодення. Теоретичний контекст кримінально-правового виміру розкрадання акцентується на доктринальному обґрунтуванні необхідності «повернення» цього поняття до кримінальної юриспруденції. Щодо практичного виміру, то монографія містить певні поради практичним працівникам судових і правоохоронних органів з приводу диференціації форм розкрадання.

Розкрадання як об'єкт кримінальної юриспруденції

1.1. Боротьба зі злочинами проти власності на зорі української історії

Потрібно, зрештою, подолати вбогу і дивну парадигму, яка не охоплює нашу історію далі VIII століття.

Юрій Канигін

Можна вважати, що історія кримінального права України починається з часів створення Київської держави. Хоча кримінальне право за своїм змістом набагато ширше, ніж кримінальне законодавство, історія останнього досить точно визначає й історію кримінального права України. Відповідно до цього, при ознайомленні з основними рисами й особливостями історії вітчизняного кримінального права у боротьбі зі злочинами проти власності інтерес становить саме генезис та еволюція його найважливіших пам'яток, які ми розглянемо пізніше.

Одразу зазначимо, що сьогодні, коли в Україні йде війна, власність є одним із важливих економічних джерел для розвитку самої держави, суспільства і конкретної людини, а тому просто необхідно в подальшому удосконалювати доктринальні положення кримінально-правової політики держави щодо охорони власності від злочинних посягань. Такі заходи завжди забезпечать належний захист власності саме засобами кримінально-правового спрямування.

Безперечно, і читачі з нами погодяться, що, скільки існує цивілізація, стільки ж людство стикається і з злочинами проти власності. Якщо заглянемо в сиву давнину, то побачимо, що ці злочини мали місце ще до нової ери.

У багатьох народів, що, немов хвиля за хвилею, прокотилися землями прадавньої Орїани (так інколи називають прадавні українські землі), змінювалися не тільки закони, мова, побут, культура, звичаї, а й менталітет. Для кожної із цивілізацій, що будь-коли існували на теренах сучасної України, закони стали сучасними добі, тим соціальним відносинам, що домінували серед населення тогочасних держав.

Дослідження появи злочинів проти власності в історико-правовому контексті пов'язане з певними труднощами, оскільки існують неоднозначні підходи до визначення періодизації становлення української державності і її території, а тому й існують різні характеристики інститутів, що вели і ведуть боротьбу зі злочинністю. На цей час серед науковців немає єдиної думки про ту межу часу, яка відділяє нас від сивої давнини і в глибину якої не всі дослідники можуть проникнути. З цього приводу Ю. Канигін зауважив, що «потрібно, зрештою, прояснити вбогу і дивну парадигму, яка не охоплює нашу історію далі VIII століття» [24, с. 10]. Крім того, можна стверджувати, що на території сучасної України державність могла виникнути ще з часів трипільської культури [70, с. 130].

У цю давнину й поринув дослідник-шумеролог А. Кифішин [26], який одразу і пролив світло на витoki права не тільки прошумерської, а й усїєї післяпотопної цивілізації [24, с. 34].

Не вдаючись в глибину дослідження шумерських панно гроту Біка Кам'яної Могили та інших записів, зокрема законів цариці Інанни, а також «Суду богинь» – Гатумдуг, Ніндари і Ашнан, які свідчать, що в ті стародавні часи до нової ери вже були суди, які виносили покарання за різні види злочинів, зокрема і за злочини проти власності, можна стверджувати, що наші далекі предки вже більш ніж десять тисяч років тому мали свої обов'язкові до виконання закони. Зокрема, Закони Ману в Стародавній Індії, поміж іншим, містили права і обов'язки царя [66, с. 49]. Закони також регламентували «порядок реалізації процесуальних прав та обов'язків» [9, с. 11] між двома сторонами – володарями і підлеглими, і, що характерно, називають і тих людей, яким законом доручено чинити суд, використовуючи, хоча й примітивно, прокурорсько-слідчі функції. Дослідження дає можливість стверджувати, що в давнину люди вважали, що «закон був даний Богом на горі Сінай, що знаходиться за межами Ізраїлю» [55, с. 38–55], і намагалися його виконувати, оскільки вірили в Бога.

Одразу зазначимо, що Оріяна, яка «обіймала в період розвитку територію кількох сучасних областей, зокрема Полтавську, Черкаську, Київську і далі на захід все Придністров'я до самого Дунаю, не будувала пірамід і храмів, не створювала монументів, проте дала людству набагато більше, а найголовніше – писемність, яка використовувалась, зокрема, і для написання законів» [25, с. 440]. Закони не вічні. «Єдиний, хто не втомлюється, – час» – стверджує відома істина [32].

Водночас зазначимо, що про злочини проти власності мова йде і в біблійних Законах Мойсея, і в римських Законах XII таблиць, і в інших законах, які визнавали крадіжку злочином, що посягає на власність, а також до цієї категорії відносили й пошкодження чужого майна [78]. Однак ми маємо на меті дослідити джерела, які свідчать про існування законів про злочини проти власності саме з ознаками викрадення на українській землі і в стародавні, і в наші часи.

Першим, найбільш відомим джерелом є «Руська Правда» [58, с. 27–129], дія якої охопила час від початку XI ст. («Коротка Правда») до кінця XIII ст. («Поширена правда»). «Руська Правда» значну увагу приділяє нормам кримінального та процесуального характеру, а також окремим нормам цивільного права. І якщо підходить неупереджено, то «Руську Правду» можна назвати своєрідним першим кодексом як кримінального, так і кримінально-процесуального права того часу. Одразу зазначимо, що спочатку «Руська Правда» укладалася під керівництвом Ярослава Мудрого (1016) і взагалі не містила статей цивільного права, а тільки статті кримінального права та судочинства. «Правда Ярослава» (перші 18 статей «Короткої Правди») фактично містила три розділи, а саме: 1) про вбивство; 2) про особисту образу; 3) про порушення права власності. У цілому, в «Руській Правді» фіксуються два родові об'єкти злочину – відносини з приводу охорони особи і відносини власності. Інакше кажучи, уся система обмежувалася діями, спрямованими на захист особи і власності. До порушень права власності закон відносив татьбу (крадіжку), пошкодження, підпал, незаконне використання чужих речей. Як бачимо, ознак викрадення в останніх діях, крім крадіжки, не було.

У подальшому «Правда Ярослава» (1072) також обмежувалася лише кримінально-правовими і процесуальними нормами та складалася з трьох розділів: 1) про злочини проти особистості

(11 статей); 2) про порушення права власності (13 статей); 3) про суд і мито.

На жаль, зміст терміна «злочин» у «Руській Правді» не було розкрито. Те, що ми розуміємо, як злочин, мало назву «образа». І, що характерно, перелік «образ» обмежувався діяннями, спрямованими проти особистих і майнових прав конкретних осіб. Однак у «Руській Правді» не визначено зміст таких понять, як «розбій» або «крадіжка». Усе охоплювалося одним терміном «татьба». Водночас у статті «Про Человеце» згадувалось і про шахрайство, і навіть наведено його визначення: «...особа, яка обманом отримала гроші і намагається сховатися в іншій землі, не може користуватися довірою, так само як і тать (злодій)» [77, с. 128].

Що характерно, «Руська Правда» прямо вказувала, що злодієм може бути тільки вільна людина, а якщо крадіжку здійснив холоп, то потерпілому шкоду має відшкодувати власник холопа у подвійному розмірі вартості вкраденого. У «Руській Правді» немає згадки про вік злодія, тобто суб'єкта злочину, по досягненні якого його можна було притягнути до кримінальної відповідальності.

Як бачимо, закон здебільшого виходив з об'єктивного висування підозри, хоча суб'єктивна сторона в законі Київської Русі вже проглядалась. Закон визначав навіть співвиконавців, які несли однакове покарання. Особливо сурове покарання чекало на злодіїв за крадіжку худоби як предмета злочину: «Іже крадетъ кто скот в хлеве или клетъ, то іже будет один то платити ему 3 гривни и 30 кун; будетъ ли их много, всем по 3 гривни и по 30 кун платити». Як бачимо, покарання за злочин за співучастю більш сурове [77, с. 316–321].

Як висновок, можна стверджувати, що предметом посягання по закону «Руської правди» були: земля, тварини, худоба, птахи, річкові і морські судна, предмети господарського вжитку тощо, тобто мова йде лише про речі матеріального світу.

Досліджуючи закони сивої давнини, які стали на варті охорони власності, не можна не згадати про Велесову книгу, зміст якої охоплює події, що розкривають багатющу історію наших попередників, їхнє духовне та інтелектуальне життя, їхній менталітет і ставлення до власності.

Вона настільки насичена за змістом, що автори монографії вважають за доцільне, хоч і неглибоко, але дослідити її як пам'ятку

праслов'янського права та простежити генезис, наявність і дію первсних законів, особливо з охорони власності.

Більше двох з половиною тисяч років тому в Причорномор'ї греки заснували міста-держави, або поліси, що на межі IV–III ст. до н. е. перетворилися на центри великого територіального державного утворення та мали у своєму складі землі Західного Криму. Вони збудували декілька міст, у т. ч. Керкінітиду (сучасна Євпаторія), Калос Лімен, у перекладі «Прекрасна Гавань» (сучасне Чорноморське), і Херсонес (тепер Севастополь). Поліси були політично незалежними від міст-метрополій. Проте з останніми їх єдали тісні економічні, політичні, культурні та релігійні зв'язки. Разом з тим, як стверджують дослідники В. Вигорський, О. Годованюк та ін., греки принесли також у Північну Припонтиду (Причорномор'я) розвинені форми державності, а головне, супутні їм інститути права, що, безперечно, передбачали злочини проти власності і відповідальність за їх вчинення. Населення міст по-різному ставилося до праці, бо мало можливість вибору. Одних об'єднувало приватне землекористування і власність на землю, інші займалися різними промислами та ремеслами. Така частина населення вважалася панівним класом і мала право на власність, яку охороняли закони того часу [23, с. 21]. Як стверджують дослідники, на землях Північного Причорномор'я вже тоді в містах-полісах були демократичні інститути полісного самоврядування, а закони передбачали захист власності від злочинних посягань [53].

Справи про злочини проти власності, як і інші справи, у судовому порядку розглядалися, наприклад, у стародавньому Херсонесі, на засіданнях екласії за поданням магістратів, які відповідали за стан законності у розумінні тих часів. За ними контроль здійснювала колегія номофілаків, яких називали стражами закону і які фактично виконували функції прокуратури після оголошення Україною незалежності. Номофілаки, як і прокурори 2000 років, здійснювали нагляд за виконанням законів, щоб вони виконувались точно і постійно, і в разі необхідності мали право вносити на розгляд народних зборів нові. Цікаво, що номофілаки мали право законодавчої ініціативи, тоді як сучасні прокурори такої можливості позбавлені. Певний інтерес становить те, що аналогічний стан мав місце і в інших містах-полісах, зокрема в Ольвії Понтійській та

Борисфені, які існували на теренах українських земель у VI ст. до н. е. – IV ст. н. е. [61, с. 78–79].

Події, що відбувалися в ті часи, засвідчують, що історія наявності законів, які передбачали відповідальність за злочинні посягання, зокрема і на власність, має давні традиції [59, с. 53]. Наприклад, прокуратор Юній Целон царства Боспору багато років здійснював нагляд за виконанням законів у боротьбі зі злочинами проти власності, у якій би формі вони не проявлялись [22, с. 191].

Ближче до нашого часу у Східній Європі затвердилося німецьке право двох зразків – саксонське (магдебурзьке) і пруське (кульмське, або хелмінське).

Саме перший варіант німецького права – магдебурзького (саксонського) – став найбільш прийнятною моделлю суспільного устрою українських міст XIII–XVIII ст., а подекуди і в XIX ст. [46, с. 6–7]. Воно було запозичене українськими містами з так званого «Саксонського зерцала» – документа, який містив положення про прерогативи королівського суду [63, с. 115]. Цей самий документ передбачав різні владні інститути, і у т. ч. лаву, тобто суд, на чолі якого стояв війт. Саме ця посадова особа розглядала різні справи, зокрема кримінальні злочини проти власності. Магдебурзьке право існувало у Львові (1356), Кам'янці (1374), Луцьку (1432), Києві (1494–1497), у 1498 році – у Дубно, Рівному, Перемишлі та ін. В архіві німецького міста Штральзунд зберігається документ 1324 р., засвідчений печаткою із зображенням Святого Юрія Звитязця – гербом волинського міста Володимир [46, с. 6–7]. Це лист-скарга міщанської громади та консулів (радників) на неналежне виконання існуючих на території магістрату законів і, у т. ч. з боротьби зі злочинами проти власності. Звернення адресувалося Гедиміну, правителю Великого князівства Литовського, який тоді заснував нову столицю – місто Вільно на річці Вілії [51, с. 307]. За часів Великого князівства Литовського, коли велика частина українських земель входила до складу Литовсько-Руської держави з особливою актуальністю постало питання про створення нових правових актів. Тому в подальшому, аж до середини XVII ст., було прийнято багато нових законів литовським урядом, який тричі (1528, 1566, 1588) здійснював кодифікацію тогочасного законодавства. Законодавчі акти містили спеціальні статті, спрямовані

на охорону власності від злочинних посягань. Проте зміст їх видів належно не був визначений.

На особливу увагу заслуговує Судебник Казимира IV, затверджений на провінційному сеймі у Вільно у 1468 р. Цікаво, що він запозичив багато положень з «Руської Правди» щодо захисту власності і покарання винних. Проте в Судебнику не було сформульовано ані видів злочинів проти власності, ані визначено змісту понять «крадіжка», «розбій», «грабіж» та ін. Як і раніше, предметом посягання було визначене рухоме майно, а суб'єктом була людина, залежна від феодала [28, с. 58]. Усі майнові злочини охоплювалися терміном «пограбування».

У подальшому прийнятті статuti Великого князівства Литовського хоч і передбачали боротьбу зі злочинами проти власності, проте в них не було сформульовано навіть системи цих злочинів або їх видів і не розкрито їх зміст. Разом з тим можна відзначити Статут Великого князівства Литовського 1566 р., який на західно-українських теренах дістав назву «Волинський» [62, с. 7]. У ньому, як і в деяких інших, було передбачено певну кількість диференціюючих ознак: предмет посягання, суб'єкт злочину, становість, ознака повторності, місце злочину та ін.

Артикул 31 Статуту Великого князівства Литовського 1566 року практично визначає порядок ведення судового засідання. Він встановлює, що судовий представник перебирає на себе всю відповідальність, пов'язану з веденням справи злочинів проти власності. Зазначене свідчить, що в земських і місцевих судах литовсько-руської держави адвокатура насамперед була судовим представником при розгляді кримінальних і цивільних справ [62, с. 468].

У 1569 р. у Польщі було проголошено Люблінську унію. Відповідно до її умов Польське королівство об'єднувалося з Великим князівством Литовським в одну федеральну державу – Річ Посполиту, куди увійшла і більша частина земель, що сьогодні належать Україні, за винятком Чернігівщини, Буковини, Закарпаття та північно-західних окраїн.

Після перемоги над Московією 19 квітня 1579 р. до Речі Посполитої увійшов Батурин, де було утворено Український трибунал – вищий орган гетьманського правління в Україні [60, с. 16]. У 1590 р. Вальний Сейм розглядав питання про діяльність Трибуналу і запровадив підготовлене положення про вирішення судових позо-

вів між козаками, з одного боку, та українською шляхтою і державою – з іншого. Трибунал мав свого інстигатора, функції якого нам нагадують про функції прокурора України 1992 р., який міг брати участь при розгляді як кримінальних проступків, так і злочинів, зокрема проти власності [60, с. 17].

Водночас необхідно зауважити, що в діяльності трибуналу брали участь майже всі гетьмани того часу, але з-поміж них особливо виділяється гетьман Петро Сагайдачний-Конашевич. Як зазначає М. Грушевський, гетьман зробив «неоцінимий внесок у справу відродження української народності, відновлення православної ієрархії і, нарешті, запровадження козацької юрисдикції» [18, с. 195–196]. Однак не все було так просто. Уже 20 січня 1616 р. король Речі Посполитої у своїй інструкції сеймикам зазначив, що козаки поводять себе зухвало і що над Річчю Посполитою нависла велика небезпека від козацького свавілля, а у вересні на засіданні сейму у Варшаві наголошувалося, що козаки «нібито утворюють у великій Речі Посполитій іншу республіку» [60, с. 20]. І тут вже сейм був змушений засвідчити, що козаки в Україні не визнають «ні магистратів у містах, ні старостів, ні гетьманів (призначених сеймом та королем), вони самі собі встановлюють право, пишуть закони, самі обирають урядників і керівників» [60, с. 195–198]. Сейм 1616 р. ухвалив провести ревізію козацтва, щоб покарати «самозванців», а для нагляду за виконанням законів, зокрема у боротьбі зі злочинами проти власності, ввести при старостатах посади інстигаторів, тобто прокурорів [60, с. 20].

Якщо розглянемо час козацької доби, то побачимо, що на трансформацію кримінальних проступків та злочинів проти власності, як стверджує П. Захарченко, здебільшого впливали норми звичаєвого права [21, с. 90]. Козаки до зазначених вище кримінальних проступків і злочинів проти власності відносили крадіжку, неповернення боргу, пограбування, розбій. І, що характерно, відповідальність за ці злочини була неоднаковою, а закон поділяв власність на особисте майно і майно усього запорізького товариства.

Після приєднання українських земель до Московського царства на них почало діяти законодавство останнього. З урахуванням цього прийняття у 1649 р. Соборного укладення стало важливим кроком регулювання відносин власності (у т. ч. й на території Лівобережної України). Укладення мало 25 глав і 967 статей, а XXI глава повністю

була присвячена розбійним і тайним справам. Саме цей період можна вважати новим кроком у розвитку юридичної спрямованості. Так, уперше було здійснено класифікацію юридичних правопорушень за спрямованістю і соціальною небезпечністю злочинів, зокрема проти власності. Також було визначено зміст злочину, співучасть у злочині, ознаки необхідної оборони і навіть крайньої необхідності, охарактеризовано суб'єктивну сторону злочину за розумінням того часу та було здійснено спробу розмежувати поняття умисного, необережного і випадкового злочинного діяння.

Аналізуючи це Соборне укладення, І. Фойницький зазначав, що, за його нормами, крадіжка (татьба) вважалася кримінальним злочином, а грабіж належав до так званої «цивільної неправди», проте ним визнавалося насильницьке заволодіння майном. Як покарання у винуватого забирали майно, могли призначити пеню тощо [75]. Також потрібно зазначити, що Укладення стало першим законодавчим актом, який закріпив використання засуджених як робочої сили: «...а на в'язницях слухаючи його послати в кайданах працювати на всякі вироби, де государ вкаже» (ст. 9, 10, 16 гл. XXI).

Значне реформування законодавства щодо кримінально-правової охорони власності засвідчується у другій половині XVII – першій половині XVIII ст. Епоха Петра I характеризується інтенсивною законодавчою діяльністю у сфері кримінального права. За підрахунком П. Ромашкіна, було прийнято 392 укази кримінально-правового характеру [56, с. 16].

На Заході України ситуація була дещо іншою. Як відомо, ще у 1326 р. Угорщина захопила територію Закарпаття. У 1526 р. ерцгерцог Австрії Фердинанд II Габсбург став королем Угорщини, унаслідок чого країна перетворюється на частину Австрійської держави. У 1772 р., за результатами першого поділу Речі Посполитої, Австрія захопила Галичину, юрисдикцію над якою отримала згідно з договором між нею, Пруссією та Росією від 3 травня 1815 р. А після поразки Османської імперії під час чергової російсько-турецької війни згідно з договором 1774 р. до Австрії було передано й Буковину.

Протягом певного часу українські землі переходили від однієї держави до іншої, проте боротьба зі злочинами проти власності велась постійно.

Наприклад, одразу після приєднання Галичини австрійський уряд почав впроваджувати там своє законодавство. Так, почина-

ючи з 1772 р., як стверджує В. Кульчицький, на західноукраїнських землях воно почало діяти, у т. ч. кримінальний кодекс 1803 р. («Францискана») [37, с. 46–47], Угорське кримінальне «Укладення про злочини і проступки» 1879 р. У Закарпатті діяло законодавство «Урбаріум» (1711) та інші акти [73, с. 86].

Щодо Сходу України, то, як зазначалося, законодавство Російської імперії почало поширюватися на цю територію вже після Переяславської ради. Так, за Артикулом військовим, система злочинів проти власності охоплювала не тільки крадіжку просту та кваліфіковану, а також шахрайство, грабіж, приховування чужого майна, отриманого на збереження, привласнення знахідки, неповернення знайденої речі, розтрату, казнокрадство, не говорячи вже про знищення або пошкодження чужого майна [57, с. 327–365]. І, що цікаво, ще одним джерелом права в ті часи були «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1773 р., де особлива увага приділялась охороні сільськогосподарських угідь, домашніх тварин тощо [75, с. 158]. В Артикулі військовому був закріплений територіальний принцип верховенства державної влади (суверенності), а, головне, прямо висвітлено правило: «Ніхто не може відмовитися незнанням закону».

На межі XIX–XX ст. територія нашої країни на 90 % належала Російській імперії, тому і законодавство останньої поширювалося на Україну.

Джерелами кримінального права були закони, прийняті в імперії в наступні роки. 1832 року був затверджений, а з 1895 р. введений в дію Звід законів Російської імперії, який складався з 15 томів. Кримінальні і кримінально-процесуальні закони були висвітлені у 15-му томі. Проведена систематизація кримінального законодавства у Зводі законів сприяла відміні застарілих нормативно-правових актів аж з 1649 р., здійснено спробу розділити кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство. Інтерес становить те, що у Зводі законів були виділені Загальна і Особлива частини кримінального права, а, головне, було вдало сформульовано поняття злочину: «Будь-яке діяння, заборонене законом під страхом покарання, є злочином». Особлива частина Зводу законів визначала систему майнових злочинів, у яких майно визнавалося «об'єктом злочинних посягань не само по собі, ... а лише як конкретний предмет юридичного панування людини, як одна з частин його правової сфери» [12, с. 12].

Інколи виникає різний підхід до визначення злочинів проти власності в часі: чим ближче до сучасності, тим чіткіше вони ставали. Так, крадіжка визначалася як «будь-яке, у який би там не було спосіб, але в таємниці, без насильства, погроз і взагалі без належного до ознак розбою чи пограбування обставин, викрадення чужих речей, грошей чи іншого рухомого майна». Під грабіжем розумілося «по-перше, будь-яке в когось відібране, що належить йому або ж що знаходиться в нього майна, з насильством або навіть з погрозами, але такого роду, що ці погрози і насильницька дія не становили небезпеки ні для життя, ні для здоров'я або свободи тієї особи, по-друге, будь-яке, хоча б без погроз та насильства, неприховане викрадення будь-якого майна в присутності господаря чи інших людей». Стосовно розбою, то його визначено так: «...будь-який, на когось, для викрадення майна, що належить йому або перебуває у нього, напад, якщо він скоєний відкритою силою зі зброєю, або, хоча б без зброї, але супроводжувався або вбивством, або замахом на це, або ж нанесенням каліцтва, ран, побоїв або інших тілесних катувань, або такого роду загрозами або іншими діями, які становили явну небезпеку для життя, здоров'я, або свободи особи, або осіб, які зазнали нападу» [58, с. 37–39].

Зазначимо, що на початку XIX ст. кримінальне законодавство продовжувало удосконалюватись. Під керівництвом М. Сперанського почалася робота з підготовки кримінального укладення. Укладення про покарання кримінальні і виконавчі було прийнято в 1845 р. Його фактично можна вважати першим вітчизняним кримінальним кодексом, який у подальшому зазнав змін у зв'язку з відомими реформами 1860–1880 рр. і діяв майже до 1917 року. Одразу зазначимо, що останнім нормативним актом царської Росії у сфері кримінального права було Кримінальне укладення 1903 р., у розробленні якого брали участь видатні вчені того часу М. Неклюдов, М. Таганцев, І. Фойницький [58, с. 240]. Якщо надавати оцінку цьому документу з погляду непримиримих на той час суперників класичної і соціологічної шкіл, можна стверджувати, що в ньому домінували ідеї класового спрямування. Кримінальне укладення містило 687 статей, поділених на 37 глав, чотири з яких були присвячені відповідальності за посягання на власність. Так, глава 31 мала назву «Про неповідомлення про знахідку, привласнення чужого майна і зловживання довірою», глава 32 – «Про крадіжку,

розбій, вимагання», глава 33 – «Про шахрайство», глава 34 – «Про банкрутство, лихварство і інші випадки караной недобросовісності щодо майна». Незважаючи на деякі суперечки між собою, розробники цього акту визнали недоцільним розмежувати крадіжку і грабїж та об'єднали їх в один склад, який визначили як «крадіжка», характеризуючи склад як таємне або відкрите викрадання чужого майна [76]. Також вони наголошували на необхідності встановлення спеціальної мети у складах таких злочинів, як крадіжка, розбїй і шахрайство – привласнення майна, у складі вимагання – отримання для себе або іншої особи майнової вигоди [14, с. 22]. І тут неможливо не зазначити й не підтримати М. Таганцева в тому, що в кримінальному праві тих часів, ми б сказали, узагалі вперше було встановлено відповідальність за привласнення чужого майна, що випадково опинилося в особи [72, с. 574]. Також в ті часи вченими не тільки було сформовано кваліфікацію злочинів проти власності (корисливі, некорисливі), а й розширено їх систему [75, с. 159–160]. І, що характерно, також уперше Кримінальне укладення давало легальне визначення умисної і необережної форми вини. Стоячи на варті закону щодо охорони власності, воно одночасно припускало навіть необхідну оборону проти незаконного посягання на особисті і майнові блага особи, що захищається, або іншої.

Глава XXX передбачала також відповідальність за пошкодження майна, залізницї, попереджувальних знаків та ін.

Отже, якщо в ті часи на одній частині території України діяло законодавство Російської імперії, то на іншій її частині панувало законодавство австрійське. Відомо, що децентралізація Австро-Угорської імперії внесла свої корективи і в правову систему. Зокрема, «Францискана» 1803 р. зі змінами від 1852 р. діяла на території Галичини і Буковини, а в Закарпатті – Кримінальний кодекс Угорщини, де чітко було визначено поняття грабежу і вимагання. І, що характерно, цей кодекс уже передбачав насильство у складі грабежу – як фізичне, так і психічне, а також визначав кваліфікуючі ознаки – такі, як: повторність; за умови, що особа була покарана раніше за аналогічний злочин; заподіяння більш важких тілесних ушкоджень, зокрема, при вчиненні злочинів проти власності, наприклад, при грабежі та ін.

Необхідно мати на увазі, що народ України боровся за свою незалежність, і з року в рік національно-визвольний рух набирав

сили, чому сприяла й заборона у 1918 р. святкування 50-річчя з дня смерті, а у 1914 р. – 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка [13, с. 29].

У березні 1917 р. представники різних політичних партій України, громадських і культурних організацій утворили Центральну Раду, яка взяла на себе представництво політичних інтересів українців у Тимчасовому уряді, створеному після зречення останнього російського імператора Миколи II Романова.

Центральну Раду очолив М. Грушевський. Незважаючи на свою неповну легітимність, Центральна Рада почала бурхливу діяльність щодо «...негайного закладення підвалин автономного ладу в Україні» і в червні 1917 р. своїм Першим Універсалом проголосила: «Однині самі будемо творити наше життя» [29, с. 31–33], а вже 20 листопада Третім Універсалом утворила Українську Народну Республіку (УНР) [29, с. 33–42]. Важливе значення мав Четвертий Універсал, який проголосив Україну незалежною суверенною державою, відкинувши ідею автономії і децентралізму [29, с. 43–48]. Навіть у складних умовах зовнішньої агресії та окупації в УНР було прийнято низку нормативно-правових актів, життєво необхідних для існування держави. Так, 10 листопада Мала Рада затвердила закон про формулу судочинства: «Суд на Україні твориться іменем Української Народної Республіки». 15 грудня 1917 р. Центральна Рада ухвалила Закон «Про утворення Генерального суду і його чисельний склад та функції». Тоді ж при Генеральному суді було створено прокуратуру і сформульовано її функціональні обов'язки. Проте довго УНР проіснувати не вдалося. Склалася драматична ситуація: спочатку командування німецьких і австро-угорських військ, які були запрошені для підтримки УНР, декларувало своє неутручання в українські справи, але потім обіцянки не дотрималося і прагнуло замінити Центральну Раду іншим, більш ефективним і слухняним урядом, який зможе поставляти їм хліб та інші продукти. Цим скористався нащадок давнього українського гетьманського роду, генерал-лейтенант російської армії, а в 1917 р. один з активних провідників українізації армії, керівник «вільного козацтва» Павло Скоропадський, який, за мовчазної згоди окупантів, захопив владу. 29 квітня 1918 р. у Києві на з'їзді Союзу земельних власників («хліборобів») його було проголошено гетьманом України [31, с. 88].

З приходом до влади гетьмана П. Скоропадського Україна стала називатися «Українська держава». Уособлюючи верховну виконавчу владу, гетьман також видавав законодавчі акти, які були життєво необхідні. Проте влада П. Скоропадського проіснувала до листопада 1918 р. і була повалена Директорією на чолі з В. Вінніченком і С. Петлюрою, яка знову проголосила Україну Українською Народною Республікою.

Незважаючи на досить короткий період існування цього державного утворення, Директорія проводила доволі значну правову політику. Так, досліджуючи етапи удосконалення законодавства щодо кримінально-правової охорони власності, не можна не зупинити свою увагу на кримінально-правових нормах тих часів, які спрямовувались проти розкращачів державної та громадської власності, злодіїв і шахраїв. Велику позитивну роль у цьому напрямі відіграв Закон Ради міністрів УНР 1920 р. «Про підвищення кари за недбайливу охорону, привласнення, розтрату або знищення скарбного майна». Дієв у цьому напрямі й Закон від 18 липня 1919 р. «Про шахрайство» [27].

Говорячи про спроби державотворення в Україні, не можна не зазначити, що після розпаду Австро-Угорської імперії цей процес відбувався і на західноукраїнських землях, де в листопаді 1918 р. було утворено Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР), яка 22 січня 1919 р. об'єдналася з УНР в єдину українську державу, завершивши, врешті-решт, майже двохсотлітній період української Руїни. Цей Акт злуки мав велике моральне значення, оскільки вперше за дуже великий період усі українці об'єдналися у складі однією держави. На жаль, на шляху єдності постали громадянська війна та зовнішня агресія, через що західноукраїнські землі були поділені між Польщею, Румунією і Чехословаччиною, де до 1932 р. дієв Кримінальний кодекс «Францискана».

Після переходу влади від П. Скоропадського до Директорії суттєвих змін у законотворчій діяльності не сталося. Паралельно діяли закони і УНР, і П Гетьманату, і Російської імперії. Водночас кримінально-правові норми часів Директорії були спрямовані проти розкращачів як державної, так і громадської власності, а також шахраїв та інших правопорушників. Однак уже після створення у 1919 р. Української Радянської Соціалістичної Республіки (УСРР), яка в 1922 р. увійшла до складу Союзу Радянських Соціалістичних

Республік (СРСР, Радянський Союз), законодавча діяльність активізувалася. Були скасовані закони УНР і Директорії [43]. Положенням про робочий контроль, прийнятим Всеросійським Центральним Виконавчим Комітетом (ВЦВК) 14.11.1917 р., був закріплений пріоритет охорони державної власності. Пізніше органам Всеросійської надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією і саботажем (ВНК) було надано право «позасудової розправи» за грабїж і розбій. А декретом Ради народних комісарів (РНК) від 21.10.1919 р. було дозволено справи щодо осіб, які вчинили розкрадання, вилучати із загальної підсудності народних судів і передавати їх до особливого ревтрибуналу у справах про спекуляцію при ВНК. Також необхідно зазначити, що діяли і військові трибунали, які розглядали справи про привласнення та розтрату майна військовослужбовцями. Згідно з положенням про ревтрибунали від 20.10.1919 р. до їхньої компетенції належали також привласнення, розтрата, знищення майна, зокрема предметів озброєння, амуніції та інших видів військового майна. Також і в 1921 р. посилювалася відповідальність за злочини проти власності – такі, як крадіжка, грабїж, розбій, вимагання, шахрайство, привласнення, розтрата тощо [39, с. 293]. Потрібно одразу зазначити, що кримінальне законодавство УСРР повністю залежало від кримінального законодавства Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки (РСФРР), тому кримінальний кодекс УСРР, затверджений 23.08.1922 р. Всеукраїнським центральним виконавчим комітетом (ВУЦВК), практично повністю дублював зміст КК РСФРР.

Відповідальність за злочини проти власності передбачали ст. 180–199 глави VI КК УСРР. Зазначений кодекс був введений в дію у 1922 р., коли у державі ще не закінчилася громадянська війна, але почала діяти нова економічна політика (неп), що дозволила деякі елементи капіталістичних відносин.

У КК УСРР було наведене визначення змісту крадіжки як таємного «викрадання майна, яке знаходиться у володінні, користуванні або розпорядженні іншої особи або установи». І, прикметно, що вперше були передбачені кваліфікуючі ознаки при здійсненні крадіжки – такі, як застосування технічних засобів, зокрема знарядь, інструментів, технічних прийомів, пристроїв, а також, якщо крадіжка здійснена суб'єктом, який постійно займався крадіжками. Крім зазначених, передбачались такі ознаки, як таємне

викрадення майна, що є засобом існування потерпілого та за попередньою змовою.

Визначення змісту злочину – грабежу, розбою та шахрайству – теж були подані. Так, грабежом визнавалося «відкрите викрадення чужого майна у присутності особи, яка володіє, користується або розпоряджається майном, без насильства над особою, або з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого». На відміну від грабежу розбій визначався як «відкритий, з метою викрадення майна, напад окремої особи, поєднаний з фізичним або психічним насильством, яке загрожує смертю або каліцтвом». Також були наведені визначення змісту привласнення і шахрайства. Характерно, що розуміння предметів шахрайства і видів обману (активний і пасивний) повністю збіглося з сучасним [19, с. 18]. Кримінальне покарання наставало за різні види злочинів проти власності, зокрема: купівля завідомо краденого (ст. 181 КК УСРР), умисне і необережне знищення і пошкодження майна (ст. 196–197¹ КК УСРР), самовільне користування з корисливою метою чужим винаходом чи перевагою (ст. 198 КК УСРР) або товарним, фабричним чи ремісничим знаком, малюнком, моделлю, фірмовим чи іншим найменуванням (ст. 199 КК УСРР). У подальшому кримінальне законодавство УСРР розвивалося практично ідентично з кримінальним законодавством РСФРР. Так, у 1927 році був прийнятий новий кримінальний кодекс УСРР, який практично дублював КК РСФРР 1926 р. Проте він передбачав і відповідальність посадових осіб за привласнення та розтрату майна, за крадіжку енергії (ст. 172 КК УСРР), коней чи великої рогатої худоби (ВРХ) у трудового землеробського населення (ст. 180 КК УСРР 1927 р.). Також до майнових злочинів було віднесено нежиття необхідних заходів капітаном судна для порятунку іншого судна, людей, майна.

Необхідно зазначити, що прийнята у 1936 р. Конституція Радянського Союзу офіційно надала поняттю «власність» виключно економічного змісту, а представники науки кримінального права додали ще до змісту власності і юридичний [48, с. 110]. Так, наприклад, А. Пінаєв під власністю розуміє виробничі відносини, учасники яких розподіляють матеріальні блага, привласнюють засоби виробництва і продукти праці [50, с. 13]. Інакше кажучи, власності в цілому було надано економічно-правового змісту, де «економічне» означає фактичну, а «правове» – юридичну належність

майна конкретній особі. Як наслідок, у науці кримінального права, власність не була визнана у статусі самостійного об'єкта економічної системи [49, с. 159], тому і стала об'єктом посягань, похідним від економіки.

Загалом робота щодо удосконалення законодавства, життєво необхідного для розвитку радянської України, тривала. І можна констатувати, що до 1926 р. були прийняті Цивільний, Земельний, Кримінальний, Кримінально-процесуальний, Цивільний процесуальний, Ветеринарний, Виправно-трудоий і Адміністративний кодекси, а також Кодекс законів про працю, Кодекс законів про народну освіту, Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану [74]. Проте законодавство союзних республік інколи суперечило законодавству СРСР, у зв'язку з чим з метою усунення існуючих суперечностей у кримінальному законодавстві щодо питань кваліфікації розкрадань і встановлення єдності законодавства про кримінальну відповідальність Президія Верховної Ради СРСР 4 серпня 1947 р. видала два укази – «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного та суспільного майна» [44] та «Про посилення охорони особистої власності громадян» [45]. Перший указ не передбачав можливості застосування смертної кари за цей злочин, але, якщо він був вчинений з кваліфікуючими ознаками (повторність, організованою групою, у великих розмірах), покарання було від 10 до 25 років з конфіскацією майна. Щодо другого указу, то покарання було менш суворим. Проте за розбій, вчинений з насильством або загрозою застосування насильства, небезпечного для життя та здоров'я, а також вчинений групою (шайкою) осіб або повторно, суб'єкти могли бути покарані строком від 15 до 20 років з конфіскацією майна. Зазначене свідчить, що у розвитку кримінального законодавства за останні роки відносно системи злочинів проти власності пріоритет надавався державним інтересам. А тому саме цей процес вплинув і на визначення ознак кола покарання та визначення ознак окремих складів злочинів проти власності, і саме покарання залежало від форм власності.

Тому одразу після прийняття у 1958 р. Верховною Радою СРСР Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (УРСР) був прийнятий новий кримінальний кодекс, який набув чинності

з 1 квітня 1961 р. І тут не можна не зазначити, що саме він відобразив історичний факт перетворення соціалістичної (державної) власності на панівну форму власності в УРСР, а глава «Злочини проти соціалістичної власності» у КК УРСР були винесені попереду глави «Злочини проти особистої власності громадян», що наголошувало пріоритет державної форми власності.

Зазначимо, що третій кримінальний кодекс УРСР був прийнятий Верховною Радою УРСР 01.04.1961, тобто в часи, коли в СРСР відбувалися значні зміни в політичній системі, особливо після смерті Й. Сталіна. Хоча соціально-економічний устрій і політична система залишалися начебто без змін, але певні перетворення в політичному режимі викликали суттєве зменшення репресій при зміцненні законності. Завдання було поставлене і перед кримінальним законодавством. Це і охорона суспільного і державного устрою, і соціалістичної власності, особистості і прав громадян, і всього соціалістичного правопорядку від злочинних посягань. Зазначимо, що й тут охорона соціалістичної власності виносить на друге місце з-поміж усіх основних завдань держави, а про особисту власність в Основах згадується пізніше. Проте час розставив все на свої місця. На початку 1990-х років в СРСР стали відбуватися революційні перетворення, які майже повністю змінили суспільно-економічний лад і навіть соціально-політичну свідомість суспільства. Унаслідок зазначених змін у державі був проголошений і почав діяти економічний і політичний плюралізм, а, наголосимо, особиста власність стала повнокривною і в деякій бізнесовій частині пріоритетною.

За таких обставин економіка обрала шлях ринкового розвитку. Аналогічна ситуація склалася не тільки в Росії, а й в Україні, де з 1998 р. розпочалася лібералізація кримінального законодавства. Проголосивши незалежність, Україна обрала європейський шлях державного розвитку і спрямувала свої зусилля на підготовку й прийняття нового кримінального кодексу, оскільки кодекс 1961 р. вже не відповідав новій ідеології, що складалася в державі, а закладена в ньому система пріоритетів, зокрема захисту власності, уже не відповідала потребам суспільства. Звісно, наслідки тоталітарної держави ще мали місце, у т. ч. і в чинному кримінальному кодексі, проте поява різних комерційних недержавних структур сприяла «зняттю» ознак державності з профспілок, політичних партій і інших суспільних організацій та змусила переглянути

в радянському кримінальному праві розуміння злочинів у сфері службової діяльності й охорони власності.

Не зовсім коректними виглядали глави II, VI, і VII КК УРСР, які передбачали покарання за злочини у сфері економічних відносин, зокрема захисту власності.

Зазначимо, що після появи ринкових відносин в економічній сфері, виникнення приватної власності і конкуренції, лібералізації цін і зовнішньої економічної діяльності стало зрозуміло, що ці і подібні їм процеси або повністю втратили свою безпеку, або вона суттєво зменшилася. Проте виникли нові форми небезпеки, а саме: нові види небезпечних діянь для суспільства і громадян, які вимагали негайної їх криміналізації. Наприклад, відмивання «брудних» коштів, протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації тощо.

Отже, можна стверджувати, що основна причина, що викликала кримінально-правову реформу в Україні, полягала в тому, що положення багатьох статей КК України вже не відповідали загальнополітичному й економічному стану суспільства і тому завданню, яке повинно було вирішувати кримінальне право незалежної України. Також з'явилася необхідність повного переліку нових характеристик і тенденцій злочинності, у т. ч. й у злочинах проти власності. Не є таємницею, що з'явилися нові для нашого суспільства види небезпечної злочинної поведінки, з якими старе законодавство вже не справлялось. Наприклад, тероризм, захоплення заручників, злочини проти власності з використанням комп'ютерної техніки, шахрайські дії відносно кредиторів, корупція тощо. Також потрібно було враховувати й міжнародний досвід боротьби зі злочинністю взагалі та зі злочинами проти власності зокрема. Необхідно було терміново лібералізувати кримінальне законодавство і в Україні, що й було зроблено.

Перший кримінальний кодекс незалежної України був підготовлений і набув чинності 11 вересня 2001 р. Розділ VI у ньому присвячений боротьбі зі злочинами проти власності. У КК України прямо вказано, що родовим об'єктом є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини як частина економічних відносин і, головне, як основа економічної системи держави. КК України прямо зазначив, що юридичним вираженням відносин власності є право власності, яке відповідно до п. 1 ч. 2 Закону України «Про власність»

від 7 лютого 1991 р. [54] становить собою врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном. Закон виділив приватну, комунальну і державну форми власності. Виходячи з цього, суб'єктами права власності можуть бути фізичні особи, і в т. ч. громадяни України, іноземці і особи без громадянства, а також юридичні особи, зокрема господарчі, акціонерні товариства, професійні спілки, громадяни, релігійні об'єднання тощо і, безперечно, держава, тобто всі, кому злочини проти власності спричиняють матеріальну шкоду. Зазначена теза підтверджується змістом ст. 13 Основного закону України, тобто Конституції України, яка проголошує рівність зазначених суб'єктів права власності перед законом і рівне забезпечення захисту їхніх прав державою [30].

Водночас необхідно одразу зазначити, що законодавець відмовився від терміна «розкрадання» як родового поняття корисливого посягання на майно, залишивши термін «викрадання». Проте й зміст поняття «викрадання» у жодній із статей КК України він не розкрив, хоча не секрет, що зміст «викрадання» значно відрізняється за своїм обсягом і у зв'язку з цим неоднаково тлумачиться навіть у наукових працях, а це вже породжує різне розуміння юридичної суті цього поняття і приводить до нестабільності у застосуванні відповідних кримінально-правових норм.

Кримінальне законодавство й далі удосконалюється. Так, у 2008 р. на підставі Закону від 15 квітня ст. 188 КК України була вилучена, хоча й передбачала суворе покарання за спротив представників влади, який виконував свої службові обов'язки. Тут законодавець урахував скарги громадян і кримінальну ситуацію в країні і в основу своїх дій поклав принцип соціальної справедливості.

Отже, можна констатувати, що основною причиною кримінально-правової реформи в незалежній Україні стало те, що багато положень чинного законодавства не відповідали суспільно-політичному і економічному стану суспільства і тим завданням, які мало вирішувати кримінальне право після проголошення Україною незалежності. Іншою ж причиною, вважаємо, стала необхідність певного врахування нових характеристик і тенденцій злочинності. З'явилися нові для нашого суспільства види злочинних правопорушень, з якими старе законодавство не забезпечувало належної боротьби: військові злочини, злочини з використанням

комп'ютерних технологій, умисне банкрутство, відмивання «брудних» коштів, корупція серед посадовців, у т. ч. у вищих ешелонах влади, тощо, а особливу небезпеку отримали злочини, що стали вчинятися організованими групами.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що періодизація кримінального законодавства щодо охорони власності на землях нинішньої України пов'язана з утворенням нових держав, міст-полісів та їхнім економічним розвитком. До першого періоду необхідно віднести прадавні часи від VII тис. до н. е., про що свідчать написи Кам'яної Могили, а також відомості про велику грецьку колонізацію на південноукраїнських землях, і до X ст. н. е. За цей час з'являлися різні види злочинів проти власності. Проте кожна існуюча держава вносила свою частку в удосконалення кримінального законодавства у боротьбі з цим злом. Однак саме злочини проти власності дали старт зародженню й поступовому розвитку системи боротьби з ними.

До другого періоду варто віднести час, коли почала народжуватись і формуватись система кодифікації кримінального законодавства взагалі та злочинів проти власності зокрема і їх класифікації. Цей період тривав з XI і по XVII ст.

Третій період починається з кінця XVII ст. до 1917 р. і характеризується значним зростанням злочинності, посадових зловживань, казнокрадством і хабарництвом. Зазначене прискорило кодифікацію кримінального права. Характерною рисою цього періоду стало збільшення правопорушень і злочинів проти власності.

Четвертий період розпочався з 1917 р. і тривав по 1991 рік. Його можна назвати егалітарним, тобто формувалася нормативна база кримінального законодавства, яка захищала принципи соціалізму. Останні трансформували систему злочинів проти власності, яка мала назву державної і одержувала пріоритет захисту, тому що соціалізм визнавав першочерговою тільки її, тобто державну власність.

П'ятий період стартував після проголошення Україною незалежності 1991 р. і тривав до 2001 р. Саме в цей час відбувалася лібералізація кримінального законодавства, яка, нарешті, закінчилася прийняттям нового Кримінального кодексу незалежної України.

Шостий період розпочався з 2001 року і триває до нашого часу. Характерною рисою цього періоду було приведення кримінального законодавства України у відповідність до сучасної ієрархії соціаль-

них цінностей, прийнятих у демократичній державі, та усунення недоліків у боротьбі з сучасними видами правопорушень і злочинів проти власності. Проте війна тимчасово призупинила законотворчу діяльність Верховної Ради України в цьому напрямі.

1.2. Злочини проти власності: специфіка об'єкта і предмета

Як уже зазначалося вище, об'єкт і предмет злочинів проти власності постійно перебувають у полі зору науковців. Така увага виникла не сьогодні, а ще у X–XIV ст., коли вчені проводили дослідження проблем, що виникали при визначенні змісту цих інститутів і впливали на відносини власності в цілому. Нині проблематика об'єкта і предмета злочину проти власності усе ще залишається недостатньо вивченою, оскільки окремі дослідники не можуть усвідомити відмінність між ними. На перший погляд, усе зрозуміло, але це далеко не так. За минулі роки багато вчених досліджували причини посягання на власність, яка є предметом розкрадання, має фізичну форму і відповідає економічним ознакам і цінностям. І тут постає питання необхідності обов'язкового висвітлення економічних і юридичних ознак розкрадання. У дослідженні цієї проблематики, поміж інших, відзначилися такі дослідники, як: Л. Аркуша, М. Бажанов, Ю. Баулін, В. Борисов, В. Білоус, Б. Здравомислов, В. Зеленецький, І. Коз'яков, М. Коржанський, О. Користін, О. Костенко, Г. Кригер, О. Левчук, Д. Михайленко, В. Мельник, Б. Нікіфоров, М. Панов, А. Піонтковський, М. Таганцев, В. Тацій, В. Тихий, А. Трайнін, І. Фойницький, М. Ховронюк тощо. Водночас більшість вчених питання щодо проблем кримінально-правової охорони власності, як правило, розглядають формально, без урахування соціально-політичних змін у суспільстві і державі в цілому, а тому значна їх частина залишається недослідженими. Як уявляється, це пояснюється тим, що кожен із дослідників аналізував конкретно визначений ним контекст і не ставив питання щодо комплексного розв'язання теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні, хоча на сучасному етапі розвитку суспільних відносин і кримінального законодавства питання виникнення нових правопорушень і злочинів проти власності, а також зростання традиційних злочинів у майновій сфері

є не тільки проблемою практичних працівників, які першими стикаються з практично не вирішеними труднощами у кваліфікації нових злочинів проти власності, а й серйозною загрозою економічному та соціальному розвитку України. І, як уявляється, цей недолік можна усунути тільки після наукового дослідження виявлених нових посягань на власність і внесення відповідних пропозицій у законодавчі органи для прийняття нових законів, які передбачали б захист власності. До того ж нині, в умовах глобальної постіндустріальної революції, саме теоретичні знання стануть першоосновою «при прийнятті рішень та управлінні змінами» [7, с. 25]. Зазначимо, що фундаментальна теорія розкрадання як форми посягання на власність є неможливою без аналізу великої кількості інформації, зокрема статистичної. Так, за даними ДСА, частка злочинів проти власності у 2015 р. становила 51,6 %, у 2020 р. – 52 % і у 2021 р. – 52,4 %. Наведене дозволяє констатувати, що навіть незначні кількісні і якісні зміни у сфері правопорушень, які поділяються на проступки і злочини, у т. ч. проти власності, здатні істотно вплинути і на стан законності в цілому в державі.

Саме тому сьогодні, коли наша країна зазнала широкомасштабної агресії, відставання динамічної ситуації у законотворчості та зниження профілактичних дій проти майнових злочинів безпосередньо впливають на якість не тільки правозастосовної практики, а й на зростання злочинності в цілому по Україні.

Одразу зазначимо, що злочини проти власності в загальній структурі корисливих злочинів становлять майже 90 %. При цьому вони за останні 20 років показують хвилеподібну динаміку. Так, відповідно до статистики, якщо з кінця 2000 р. по 2022 р. засвідчувалася короткочасна тенденція до зниження їх кількості, то з 2023 р. має місце різке зростання корисливої злочинності, а також зміна їх елементів, у т. ч. крадіжок, до 2005 р. включно. Починаючи з 2000 р. по 2015 р. корислива злочинність то зростала, то знижувалася [20].

Зазначене свідчить про те, що теорія боротьби з корисливими злочинами усе ще перебуває на стадії становлення. Разом з тим необхідно зазначити, що заслуговують на увагу наукові праці вчених С. Албула [2], В. Батухараєва [6], Б. Головкина [16], автори яких приділили значну увагу з'ясуванню кримінологічної природи корисливої насильницької злочинності, зокрема розбою, поєднаному з проникненням у житло.

Разом з тим визначень змісту специфіки об'єкта і предмета злочинів, пропонованих дослідниками, надто багато, що свідчить про високий рівень суспільної небезпеки при вчиненні злочинів проти власності. Дійсно, цими злочинами завдається велика шкода як власникам, так і державі, адже самі суб'єкти цих злочинів вже суспільно небезпечні, бо умисно вчиняють злочинні діяння проти власності, розуміючи, що завдають шкоду як державі, так і власникам. Саме тому особливої актуальності набуває дефініція злочинного діяння, з приводу чого існує багато думок. Ми поділяємо думку тих вчених, які вважають, що злочинне діяння – це суспільно небезпечний, протиправний, усвідомлено-вольовий активний (дія) або пасивний (бездіяльність) вияв поведінки людини у зовнішньому світі, який завдає шкоди суспільним відносинам, що охороняються законом. Як бачимо, будь-який злочин об'єктивно є суспільно небезпечним [71, с. 19–29]. Його небезпека полягає в тому, що він не лише завдає шкоди саме суспільним відносинам, протидіючи їхньому нормальному існуванню й розвитку та призводячи до втрати різних цінностей, а й порушує інтереси громадян, суспільства і держави в цілому. Саме тому суспільна небезпека злочину проти власності як зовнішнього вияву поведінки суб'єкта і буде базовим елементом у визначенні зазначеної небезпеки.

Отже, необхідно усвідомити, що для розуміння самої суті розкращання власності важливо правильно встановити об'єкт цих злочинів. А вирішення цього питання має відповідати загальним положенням щодо об'єкта злочину, які досить докладно розроблені вітчизняними науковцями в теорії кримінального права України. Разом з тим варто зазначити, що проблема злочину проти власності усе ще залишається складною та дискусійною. Як уявляється, це можна пояснити складністю проблеми, яка полягає в тому, що злочини проти власності зумовлюють цілий комплекс наслідків, а саме: завдається велика матеріальна шкода, у т. ч. потерпілій стороні; порушується віра потерпілих та інших громадян у справедливість, і, головне, підривається авторитет державної влади.

З огляду на це виникає проблема визначення загальної інтегративної якості, якою має бути наділений об'єкт злочину, щоб вмістити в себе і горе потерпілої людини, і суверенітет держави, і вкрадену надію тощо. При цьому необхідно визначити суб'єкт, з яким злочинець вступає в конфлікт і який йому протидіє. Це необхідно задля

правильного визначення об'єкта злочину проти власності. Інше питання полягає у з'ясуванні природи механізму заподіяння шкоди об'єкту злочину. Щоб відповісти на це питання, потрібно загалом охарактеризувати поняття власності, відповідно до п. 1 ст. 2 Закону України «Про власність» від 7 лютого 1991 р. Як відомо, юридичним вираженням відносин власності є право власності, яке становить собою врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном [54]. Закон розрізнув приватну, комунальну і державну форму власності. Виходячи з цього можна стверджувати, що під злочином проти власності необхідно розуміти передбачені Розділом VI КК України діяння, поєднані з порушенням права володіння або іншими засобами спричинення власнику майнової шкоди або створення загрози заподіяння такої шкоди [67, с. 95–100].

Загалом, об'єкт злочину можна визначити з урахуванням того порядку відносин між громадянами в різних сферах їхньої життєдіяльності, який склався у суспільстві. Інакше кажучи, об'єкт злочину можна визначити як суспільні відносини, проти яких спрямовані будь-які із злочинів проти власності. Часто дослідники не можуть дійти єдиної думки щодо визначення саме суспільних відносин. Насамперед потрібно розуміти, що суспільні відносини – це складне явище, яке є предметом дослідження різних наук про суспільство. Ми зупинимося лише на констатації тих якостей і властивостей суспільних відносин, які, на наш погляд, достатні для їх розгляду як об'єкта злочину проти власності. Виходячи з цього, що суспільні відносини – це відносини, які структурують суспільство, існують у його масштабах і є своєрідним ланцюгом між людьми в процесі їхньої діяльності, зрозуміло, що в процесі практичної діяльності люди мають різноманітні інтереси. Одні турбуються про долю тих чи інших цінностей або благ. Інші об'єднують свої інтереси з приводу власності. А тому, коли в колі суспільних відносин особи набувають якості суб'єктів цих відносин, інтереси стають суспільними, а цінності – соціальними. Інакше кажучи, можна стверджувати, що суспільні відносини – це впорядкована система зв'язку між особами з приводу соціальних цінностей, яка визначає їхнє взаємне становище в суспільстві і виявляється в діяннях як певні інтереси.

Отже, спільна діяльність членів суспільства завжди є впорядкованою і об'єктивно вимагає погодження дій, а тому сама диктує те,

що потрібно робити, а що не потрібно. Звідси доходимо висновку, що впорядкування суспільних відносин виявляється як тенденція, що запобігає відхиленню від необхідної поведінки окремих людей, які є учасниками суспільних відносин. Саме тому вони піддаються нормативному регулюванню і навіть вимагають його, а це вже форма існування суспільних відносин. Як бачимо, люди як члени суспільства є суб'єктами відносин, а їхня поведінка утворює нібито субстанцію, тобто тканину самих відносин, і це є першим елементом суспільних відносин. Другий елемент – це взаємозв'язок між суб'єктами, що утворює суспільні відносини в прямому сенсі. І, нарешті, люди не хочуть вступати в пусті безпредметні відносини, а тому суспільні відносини завжди передбачають існування предмета (об'єкта) відносин, а саме тієї соціальної цінності існування, яка і об'єднує членів суспільства. Відомо, що будь-який злочин, у т. ч. й проти власності, може вчинити тільки людина, яка є учасником суспільних відносин і їх порушує. Саме на цьому тримається відоме положення про те, що поза межами своїх дій людина для закону не існує, а наміри і думки, якими б вони протиправними не були, не можуть розглядатися як злочин. Тому люди, коли стають учасниками суспільних відносин, включаються з будь-яких причин саме в силове поле суспільних відносин, тобто тих, які їх охороняють і зобов'язують не порушувати простих зв'язків з іншими особами. Як висновок можна констатувати, що будь-яка фізична особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України настає кримінальна відповідальність, не повинна вчиняти злочини не тільки проти власності, а й інші. Наприклад, тільки суб'єкт, який досяг 14-річного віку, може вчинити крадіжку (ст. 185 КК) – діяння, органічно пов'язане з об'єктом. Водночас зазначимо, що ст. 13 Конституції України проголошує рівність всіх суб'єктів права власності перед законом і рівне забезпечення захисту їхніх прав державою [30].

Наука кримінального права запропонувала триступеневу класифікацію об'єктів «по вертикалі»: загальний, родовий та безпосередній. Така класифікація має достатнє практично орієнтоване забарвлення.

Під загальним об'єктом злочину розуміється уся сукупність суспільних, у т. ч. економічних, відносин, що поставлені під охорону чинністю закону про кримінальну відповідальність. Зазначимо, що не

варто відривати правові відносини від їхнього економічного змісту. Ці відносини, як правило, мають внутрішньодержавний або міждержавний характер. Водночас необхідно мати на увазі, що якщо проблемі об'єкта злочинів присвячено досить багато наукових праць, то об'єкту злочину проти власності приділено уваги значно менше.

Щоб зрозуміти визначення об'єкта злочину взагалі і проти власності зокрема, потрібно усвідомити, що суспільні відносини виникають між людьми, у яких би складних формах вони не виявлялися, і до того ж вони структурують суспільство, існують у його масштабах і є формою зв'язку між особами в процесі їхньої діяльності. Отже, особи, які об'єднуються за інтересами, вступають у різноманітні зв'язки з приводу своїх цінностей і в межах суспільних відносин набувають якості суб'єктів зазначених відносин. Саме тоді, як зазначалося, їхні інтереси стають спільними, а цінності – соціальними. На підставі наведеного можна стверджувати, що структурним елементом суспільних відносин є їх об'єкти (предмети), або те, з приводу чого вони виникають. Інакше кажучи, чим глибше виявлена, пізнана та відображена в законі природа суспільних відносин з приводу власності і відповідних їм інтересів, тим така правова норма буде більш обґрунтованою, а тому більш ефективно служитиме охороні цих відносин. Отже, взяті під захист кримінального права суспільні відносини стають об'єктом кримінально-правової охорони і за певних умов визначаються об'єктом одного або кількох злочинів проти власності [71, с. 34–42].

Аналізуючи суспільні відносини проти власності як об'єкт злочину у зазначеному вище контексті, можна стверджувати, що їм притаманні певні, переважно наукові ознаки, які дозволяють, по-перше, виокремити з-поміж усіх соціальних відносин лише ті, що визнаються об'єктом злочину проти власності, по-друге, розкрити його сутність, по-третє, відмежувати його від інших кримінально-правових категорій і, по-четверте, визначити характер шкоди, завданої об'єкту злочину. Практика свідчить, що саме об'єкт злочину проти власності визначає характер вчиненого діяння, а головне, його суспільну небезпечність, він окреслює межі злочину і є засобом відокремлювання тотожних між собою злочинів та їх кваліфікації, на чому ми зупинимось пізніше.

Щодо *родового об'єкта*, то під ним необхідно розуміти об'єкт, який охоплює певне коло тотожних або однорідних, тобто близь-

ких за змістом, суспільних відносин, що забезпечують охорону власності в будь-якій її формі. Одразу зауважимо, що саме родовий об'єкт є критерієм поділу Особливої частини КК на розділи і є одним з критеріїв побудови самої системи Особливої частини КК України [71, с. 40], а також має принципове значення і в правозастосовній практиці, оскільки допомагає правильно кваліфікувати злочин.

Безпосередній об'єкт – це конкретні суспільні відносини, які поставлені під охорону певної статті Особливої частини КК України і яким злочином заподіюється шкода, наприклад, ст. 185, 186, 187 та інші КК України. За змістом безпосередній об'єкт може збігатися з родовим об'єктом, як це є, наприклад, при знищенні чужого майна. Тут родовим і безпосереднім об'єктом є відносини власності. Проте у більшості випадків він є за обсягом більш вузьким за родовий об'єкт і конкретніший за змістом, оскільки характеризується додатковою ознакою. Наприклад, для крадіжки майна безпосереднім об'єктом є відносини власності, які характеризуються такою додатковою ознакою, як порядок розподілу матеріальних благ у суспільстві. Злочин може посягати на декілька безпосередніх об'єктів. Так, при посяганні, наприклад, на два об'єкти, один із них буде завжди обов'язковим, а другий може бути альтернативним або додатковим (факультативним). Обов'язковий – це об'єкт, за відсутності посягання на який склад злочину відсутній. Альтернативний – рівнозначний у кримінально-правовому сенсі об'єкт, який може бути змінений іншим. У складі злочину з альтернативним об'єктом існує, як мінімум, два такі об'єкти. Наприклад, розбій (ст. 187 КК України) містить як обов'язковий об'єкт відносини власності, так і два альтернативні об'єкти – суспільні відносини, що забезпечують здоров'я, або ті, що забезпечують безпеку життя і здоров'я (під час загрози застосування насильства). У практичній діяльності може бути і додатковий, тобто факультативний об'єкт (класифікація по горизонталі), але він не є обов'язковою ознакою складу злочину, проте завдання йому шкоди вказує на підвищену суспільну небезпеку вчиненого діяння [71, с. 38–41]. Разом з тим у таких випадках обидва об'єкти необхідні, оскільки додатковий об'єкт протилежний безпосередньому тільки тому, що саме безпосередній об'єкт, на думку законодавця, включає належність злочину до певного виду. Наприклад, згаданий нами розбій є нападом з метою роз-

кращання чужого майна, вчинений із застосуванням насильства, небезпечного для життя або здоров'я людини, або із загрозою такого насильства. Як бачимо, при розбої посягання здійснюється як щодо власності, так і щодо особистості безпеки людини. Саме тому внаслідок історичних традицій склад розбою розміщено в розділі VI «Кримінальні правопорушення проти власності». Тому тут власність – безпосередній об'єкт, а людина – додатковий.

Ураховуючи що об'єкт злочину досить ґрунтовно описаний у юридичній літературі, у т. ч. у вітчизняних підручниках та навчальних посібниках, монографіях з кримінального права, коментарях до Кримінального кодексу України, розглянемо лише основні моменти і положення, пов'язані саме із захистом власності.

Відомо, що факультативними ознаками об'єкта злочину взагалі і проти власності зокрема є предмет злочину і потерпілий від нього. Предмет злочину – це елемент об'єкта злочину, тобто та соціальна цінність, з приводу якої і виникають суспільні відносини. Із зазначеного вище можна стверджувати, що всі суспільні відносини мають свій об'єкт, тобто те, з приводу чого люди вступають у стосунки. Захищаючи таку тезу, ми доходимо висновку, що об'єкт злочину – це суспільні відносини, тоді як об'єкт суспільних відносин – це і є предмет злочину. Останній набуває своїх ознак тільки в системі суспільних відносин. Як зазначалося, ще відповідно до Закону України «Про власність» від 7 лютого 1991 р. юридичним вираженням відносин власності стало право власності, яке становить собою врегулювання законом суспільних відносин щодо володіння, користування і розпорядження майном. Цей закон розрізняє приватну, комунальну та державну форми власності. Відповідно до цього закону учасниками суспільних відносин і водночас суб'єктами права власності стали фізичні особи (громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства), юридичні особи (господарчі, акціонерні товариства, бізнес-структури, професійні спілки, громадські та релігійні об'єднання тощо), держава, яким злочином проти власності завдається матеріальна шкода [54].

Конституція України проголосила, що всі зазначені суб'єкти права власності мають перед законом рівні права і забезпечені захистом цих прав з боку держави. Як зазначалося вище, предметом злочину є елемент об'єкта злочину, до якого належать: приватне, комунальне, державне майно, які характеризуються

сукупністю певних ознак. Інакше кажучи, мова йде про речі матеріального світу, інтелектуальні цінності, впливаючи на які суб'єкт злочину порушує суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом. Предмет злочину має три виміри: 1) юридичний – прямо вказує, що право на майно належить певному власнику на законній підставі, а для суб'єкта злочину воно є чужим; 2) економічний – майно має певну вартість, що вимірюється вкладеною в нього працею людини; 3) фізичний – майно є предметом матеріального світу, який можна вилучити, привласнити, спожити, пошкодити, знищити тощо. Необхідно зазначити, що предмет злочину визначається не в усіх складах злочину, а лише в тих, до яких він включений відповідно до конкретної статті Особливої частини КК України 2001 р.

До предмета злочину потрібно також віднести: гроші, цінні папери, документи, які є еквівалентом вартості. Не можуть бути предметом злочину проти власності природні об'єкти (ліс на корні, дикій звір, птиця тощо) посягання, які належать до злочинів, передбачених розділом VIII КК України «Злочини проти довкілля». На нашу думку, вказані об'єкти можуть стати предметом злочинів проти власності лише в разі, якщо вони раніше були вилучені з природного стану. Звісно, не є предметом злочинів проти власності вогнепальна зброя (за винятком гладкоствольної мисливської зброї, бойових припасів до неї, пневматичних рушниць, газових і сигнальних пістолетів та деяких інших засобів, які не містять у собі вибухових речовин), вибухові речовини, радіоактивні матеріали, наркотичні засоби, психотропні речовини, військоове майно тощо, які на підставі особливо небезпечних своїх властивостей передбачені законом у розділах: IX («Злочини проти громадської безпеки»), XIII («Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прокурсорів та інші злочини проти здоров'я населення»), XIX («Військові злочини») тощо. Зрозуміло, право власності, точніше певна його форма, мало місце, як уже зазначалося, у прадавні часи, буде воно і в подальшому. Головне те, що право власності існує лише там, де є держава, і становить собою право володіння, користування і розпорядження певними цінностями, які ця держава охороняє. Разом з тим необхідно розуміти, що право власності є не відношенням особи до майна, а відносинами між особами з приводу певних матеріальних благ.

Володіння, користування і розпорядження майном тому і є правом власності саме особи, що йому відповідає встановлене законом зобов'язання інших осіб не порушувати володіння власника, не заважати йому користуватись і розпоряджатися річчю. Так, майно може бути предметом крадіжки (ст. 185 КК України), грабежу (ст. 186 КК України) або розбою (ст. 187 КК України), а потерпілим від цих злочинів може бути як власник, так і особа, якій воно було доручено. Предмет злочину і потерпілий від нього характеризуються відповідним ознакам, які вказані в диспозиціях зазначених вище статей КК України. Як правило, предмет злочину проти власності характеризується по-різному. Наприклад, чуже майно як предмет злочину може мати кілька власників, у тому числі соціального, економічного, фізичного і, нарешті, правового характеру. Так, у соціальному вимірі майно є річчю, яку створила людина своєю працею; в економічному – предметом матеріального світу, що має свою об'єктивну вартість і ціну; у фізичному – це будь-яка річ, яка має той чи інший зовнішній вигляд і може бути куплена, продана; у правовому – воно є чужим для винного, тобто таким, на що він не має права. Потерпілий теж може мати свою специфіку, зокрема, залежно від його посади повинен відповідати ознакам, які характеризують, наприклад, державного діяча.

Предмет злочину і потерпілий від нього відрізняються від об'єкта злочину тим, що вони є здебільшого матеріальними суб'єктами, а об'єкт, як ми розуміємо, суто соціальна категорія, яка не містить нічого матеріального. Проте необхідно пам'ятати, що посягання завжди порушує суспільні відносини, а злочинець впливає або намагається впливати на предмет злочину. Водночас варто мати на увазі, що безпосередній вплив на предмет злочину – можливий, але не єдиний спосіб порушення суспільних відносин. Нематеріальні цінності також можуть відчувати тиск: порушуватись, перекручуватись, привласнюватись тощо. Інколи предмет злочину не тільки потерпає від шкоди, а й, навпаки, покращується, наприклад, вкрадена картина реставрується, вкрадене майно ремонтується тощо. Або предмету злочину не завдається шкода при готуванні та замаху на крадіжку, а також у випадках, коли злочин має формальний або усічений склад. Тому предметом злочину проти власності буде не тільки те, на що впливає діяння, але й те, на що воно спрямоване.

Отже, можна дійти висновку, що предмет злочину проти власності, по-перше, може вказувати на те, які суспільні відносини були об'єктом посягання; по-друге, має особисті ознаки, які дають можливість розглядати схожі злочини, наприклад, крадіжку (ст. 185 КК України) і незаконне привласнення особою знайденного скарбу, що має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність (ст. 193 КК України); по-третє, ураховує розмір завданої йому шкоди, яка в кожному окремому випадку впливає на ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину проти власності.

Предмет злочину має велике практичне значення, оскільки його ознаки в деяких випадках мають взагалі самостійне кримінально-правове значення і впливають не тільки на його місце знаходження, а й на кваліфікацію злочину. І, як уже зазначалося, ті чи інші властивості предмета злочину дозволяють розмежувати сумісні склади суспільно небезпечних діянь, а також відмежувати злочини від інших правопорушень. Крім того, предмет відіграє важливу роль у з'ясуванні механізму завдання шкоди інтересам, що охороняються кримінальним законом, і у вирішенні питання щодо розмірів матеріальних збитків, заподіяних протиправними діями.

Зазначимо, що на сучасному етапі розвиток кримінального законодавства в Україні вказує на те, що зростання кількості традиційних злочинів проти власності й виникнення нових видів протиправних посягань на власність є наслідком тих суспільних відносин, що склалися у майновій та в економічній сфері держави в цілому. Саме тому необхідно негайно усунути прогалини в кримінальному законі, прискоривши підготовку до розгляду у Верховній Раді України відповідних необхідних актів, чому активно можуть сприяти численні наукові напрацювання сучасної кримінальної юриспруденції. Якщо знову звернемося до статистики, то побачимо, що нині злочини проти власності займають перші позиції. Через війну їх кількість збільшилася в рази і, головне, вони супроводжуються корупцією та відмиванням доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності [4, с. 15–21]. Тим більше що сьогодні як ситуація у законотворчості, так і недоліки у профілактиці злочинів узагалі постійно впливатимуть на стан законності в державі.

Нині в Україні склалися умови для легалізації незаконно нажитих капіталів, а досвід протидії цим злочинам практично відсутній.

Тому нашим правоохоронним органам було б не зайвим вивчити досвід боротьби з цим злом правоохоронцями західних держав.

Для цього необхідно узгодити поняття таких дефініцій, як «легалізація» (чи відмивання), «незаконний дохід», «злочинний дохід» та інші, які б однаково тлумачилися всіма зацікавленими сторонами. Для цього, на наш погляд, необхідно:

- 1) розробити методологію і методику порівняльно-правового аналізу норм кримінального законодавства;
- 2) створити порівняльні термінологічні словники, які б досить точно визначали міру ототожнювання понять з необхідними коментарями до них;
- 3) підготувати договори про правову допомогу у кримінальних справах, де обов'язково передбачити визнання встановленої міри тотожності кримінально-правових понять;
- 4) прийняти спеціальні міждержавні програми боротьби зі злочинністю взагалі, виділивши окремо злочини проти власності;
- 5) підготувати фахівців, які могли б виявляти й розслідувати зазначені злочини, пов'язані з легалізацією злочинних доходів у результаті організованої злочинної діяльності, включаючи навички пошуку й ідентифікації та повернення в Україну коштів, які були виведені в офшорні зони.

Вважаємо, що визначення пріоритетним напрямом протидії легалізації злочинних доходів, у т. ч. одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, надасть можливість підвищити ефективність роботи зацікавлених правоохоронних органів проти інших проявів організованої злочинної діяльності і повернення в бюджет держави коштів.

Наступна позиція стосується боротьби правоохоронців з легалізацією злочинних доходів, у т. ч. одержаних в результаті організованої злочинної діяльності, що, як стверджує Л. Аркуша, дозволить шляхом відстеження руху незаконних доходів та передачі прав власності на майно, виявляти операції купівлі-продажу товарів та послуг на нелегальних ринках тощо [4, с. 286].

Звісно, існують різні міжнародні організації, які сприяють боротьбі зі злочинністю. Так, можна згадати Інтерпол, який вирішує переважно глобальні питання, зокрема боротьби з транснаціональною злочинністю. Як уявляється, цього замало, хоча Україна

подала заявкy на вступ до цієї організації ще у 1992 році, а в листопаді 1992 р. Генеральна Асамблея Інтерполу в Дакарі (Сенегал) прийняла позитивне рішення. У результаті 25 березня 1993 р. Україна створила Національне центральне бюро Інтерполу, і робота розпочалася.

Крім того, у 2002 р. в Україні при Міністерстві фінансів також було створено орган, який, можна сказати, здійснює фінансову розвідку. Це Державний департамент фінансового моніторингу (нині – Державна служба фінансового моніторингу) України, основним завданням якого стало виявлення та аналіз доказів під час проведення розслідування за фактом відмивання вкрадених у різний спосіб грошей.

Більшість кримінологів вважають, що виникнення транснаціональної злочинності – процес тривалий, а сьогодні вона отримала можливість існування тому, що міжнародна боротьба з нею погіршилася, це надало можливість здійснювати злочинні операції проти власності, у т. ч. і кібершахрайство. Разом з тим науковці стверджують, що у XXI ст. процеси, що відбуваються у світовій економічній сфері, у торгівлі, суспільно-політичному житті, є, як ми вже зазначали, передумовою виникнення принципово нових проблем у боротьбі зі злочинами проти власності, що знаходить своє відображення, зокрема, у появі нових видів злочинів в економічній сфері держав, які не передбачені кримінальним законом. Тому отримання й надання правової допомоги іншим державам набуває дедалі більшої необхідності і вирішується відповідно до двосторонніх умов про правову допомогу з кримінальних справ.

Прикладом міжнародної угоди може служити договір між урядом України і США про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, який був ратифікований Законом України від 10.02.2000 № 1438-III. У ньому прямо зазначено, що сторони бажають поліпшити ефективність діяльності компетентних органів обох держав, пов'язаних із розслідуванням, переслідуванням і попередженням злочинності шляхом співробітництва та наданням взаємної правової допомоги у кримінальних справах. Проте, щоб отримати таку допомогу, необхідно знайти підстави для порушення кримінальної справи. 23 серпня 2000 р. США з метою надання погоджувального характеру боротьбі з відмиванням доходів незаконного походження прийняли закон про реформу процедури конфіскації

майна у цивільному порядку [80, с. 197], який розширив предмет відмивання грошей шляхом введення до цього акту поняття незаконного отримання грошей іноземних клієнтів. Тим самим США дещо ускладнили фінансово-правоохоронну діяльність в інших країнах, оскільки, поки, приміром, в Україні буде проводитися розслідування предикатного злочину, надсилатимуться запити щодо наявності в них чи інших суб'єктів рахунків та коштів у банківських установах США, останні, згідно із зазначеним вище законом, на підставі вказаних запитів можуть здійснити безакцентне списання (адміністративну конфіскацію) виявлених коштів з рахунків вказаного суб'єкта до бюджету Сполучених Штатів Америки. Звісно, ці кошти можна повернути, але за цивільним позовом з оплатою позовних платежів, які також зараховуються до бюджету США. При цьому, якщо правоохоронний орган США, який конфіскував зазначені кошти, спрямує до суду листа, де буде зазначено, що вони незаконно виведені (вивезені), приміром, з України до США і стосовно цього факту порушена і розслідується кримінальна справа, то будь-які претензії позивача будуть визнані неправомірними. Отже, як уявляється, зазначений закон містить небезпеку міжнародної нерівності, оскільки держава-позивач, надсилаючи запит, сама фактично допомагає США збільшити бюджет, водночас позбавляючи себе зазначених коштів. Крім того, сам запит може стати в суді основним доказом щодо обґрунтування судової відмови державі-позивачу.

Як висновок, необхідно зазначити, що, готуючи запити до США щодо незаконності розміщення там коштів нашими резидентами, необхідно ці запити готувати з гарним знанням законів США і продумувати тексти запитів так, щоб не створити підстав для конфіскації виявлених коштів.

Водночас хотілося б зазначити, що ті зусилля щодо боротьби з відмиванням коштів, що запроваджуються міжнародними організаціями й урядами різних держав і особливо Україною, спрямовані, зокрема, на ліквідацію умов, які сприяють легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом. Для нашої держави однією з основних таких умов є корупція урядових чиновників, представників політичних сил, бізнесу і, як не прикро, працівників правоохоронних органів, у системі управління якими й досі має місце істотна прогалина [36, с. 57]. Крім того, активізації корупційних дій сприяє війна,

що триває на території нашої держави. Саме тому, на нашу думку, зацікавленим правоохоронним, державним і податковим органам необхідно по-новому формувати завдання боротьби зі злочинами у сфері економіки і, зокрема, з легалізацією злочинних доходів, а особливою ланкою має бути фінансовий моніторинг як центральний орган у системі боротьби з відмиванням коштів в Україні.

Сьогодні ми маємо констатувати, що на міжнародному рівні нормативна база вже затвердилася. Особливо це стосується норм, спрямованих на забезпечення протидії різним проявам фінансової злочинності, у т. ч. злочинів проти власності. Проте вітчизняне кримінальне законодавство ще не здатне достатньою мірою забезпечити ефективну (як внутрішню, так і зовнішню) протидію різним формам злочинних посягань на будь-яку власність, тому що в державі відсутня сама кримінально-правова політика щодо боротьби із зазначеним злом. Проблемне питання кримінально-правової боротьби зі злочинами проти власності частково були об'єктом дослідження багатьох вчених, зокрема Д. Азарова [1], Д. Альошина [3], П. Берзіна [8], О. Горішнього [17], Ю. Дорохіної [19], Т. Матишевського [42, с. 26] та ін. На підставі аналізу їхніх та інших поглядів було встановлено, що в авторів відсутній єдиний підхід до застосування сучасних методологічних прийомів і понятійного апарату з виявлення теоретичних проблем злочинів проти власності, різними є підходи до поняття дефініції «власність», і, як було зазначено, немає єдиного розуміння з приводу розмежування об'єкта і предмета злочинів проти власності, а також щодо поняття кваліфікації злочинів проти власності. Крім того, не досліджувалася навіть проблема дефініції покарання за злочини проти власності і судова практика з цього приводу.

Отже, можна стверджувати, що прогалин у дослідженні теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні ще багато і їх необхідно надолужувати, тим більше що відсутня модель концептуальної основи для формування системи норм, спрямованих на охорону власності кримінально-правовими засобами.

На жаль, наведені проблеми виникли не сьогодні. Ще на науковій конференції, присвяченій 20-й річниці незалежності України у 2011 році доповідачі вказували на те, що із зазначеного питання немає академічного дослідження. Не існує й фундаментальної історії українського кримінального права у боротьбі зі злочинністю,

зокрема, проти власності, а численні дослідження мають переважно навчальний характер і справи не вирішують. Як уявляється, це сталося тому, що ми свідомо позбулися одних методів дослідження і не напрацювали інших [40; 47; 79]. А один із фундаторів загальнонаукової теорії методології І. Блауберг прямо зазначив, що концептуальний каркас, який успішно обслуговує науку протягом багатьох років, все частіше не спрацьовує з тієї причини, що він вже є неадекватним сучасним завданням і навіть самій їх постановці [11, с. 165]. На жаль, це твердження повною мірою відповідає сучасному стану визначення методологічних основ та напрямів досліджень у вітчизняній правовій науці.

Як бачимо, злочини проти власності, у т. ч. й некорисливі, тісно пов'язані з економічною сферою держави. А злочини у сфері економічної діяльності становлять собою також умисні суспільно небезпечні діяння, які посягають на відносини, які забезпечують здійснення підприємницької, фінансової та іншої економічної діяльності, зокрема й тієї, що регламентує надходження до бюджету держави податків та інших зборів, встановлених законодавством України. А кримінальне законодавство саме й спрямоване на охорону усіх сфер економічної діяльності, яка повинна будуватися на підставі дотримання правил (законів) її ведення як з боку суб'єктів господарювання, так і інших осіб, у т. ч. й посадовців, які мають стосунки до її регулювання. Тому в розділі VII КК України передбачені злочини, що вчиняються у сфері господарської діяльності (ст. 199–233 КК) [33].

Одразу зазначимо, що законодавець особливу увагу приділяє легалізації (відмиванню) майна, отриманого злочинним шляхом (ст. 209, 209¹ КК), ухиленню від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212, 212¹ КК). Про те, що відносини в злочинах проти власності й у сфері економіки тісно взаємопов'язані, говорить і родовий об'єкт, який можна визначити як суспільні відносини у сфері економіки, які забезпечують використання власності на законних підставах, а у злочинах проти власності родовим об'єктом є коло тотожних або однорідних, тобто близьких за змістом, суспільних відносин, що забезпечують охорону власності у будь-якій формі, тобто й у сфері підприємницької чи іншої економічної діяльності. Аналогічно можна стверджувати, що держава є гарантом прав і свобод людини, як зазначено в ст. 3 Конституції України [30].

Розробляючи заходи протидії злочинності, у т. ч. як проти власності, так і в господарській сфері, необхідно враховувати, що останні стосуються інтересів як фізичних, так і юридичних осіб і держави. Тому така діяльність буде багатовекторною за своєю формою і, безперечно, має здійснюватися в межах закону. Отже, право сприяє реалізації антикримінального потенціалу всього суспільства та його інститутів.

Розробляючи правову основу протидії злочинності, необхідно враховувати й норми інших галузей національного права. Також потрібно пам'ятати, що, розробляючи заходи боротьби із зазначеними злочинами, необхідно брати до уваги і норми міжнародного права, які фіксуються в таких загальновизнаних міжнародних документах, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права тощо.

Під час удосконалення нормативної бази боротьби саме із зазначеними вище злочинами необхідно проаналізувати й чинну систему нормативно-правових актів, яка нині регламентує боротьбу зі злочинами проти власності, а також визначає завдання, функції і повноваження органів, для яких профілактика таких злочинів є основою їх діяльності та існування.

Крім того, необхідно покращити й норми адміністративного права, які визнають підстави і порядок здійснення заходів адміністративного примусу.

Задля поліпшення заходів боротьби зі злочинами необхідно вдосконалити безпосередній об'єкт, тобто ті суспільні відносини, що регулюють конкретний вид діяльності в тій чи іншій сфері економіки.

Злочини в економічній сфері відрізняються від інших діянь тим, що для встановлення ознак їх об'єктивної сторони унаслідок бланкетної диспозиції кримінально-правових норм практично завжди необхідно звертатися до інших нормативно-правових актів, у яких викладені необхідні вимоги тієї чи іншої діяльності.

Отже, доходимо висновку, що загальним об'єктом посягання та злочинів проти власності і господарських злочинів будуть економічні виробничі відносини. Саме цим визначається суспільна небезпека злочинів проти власності. Ми не маємо права відривати правові відносини від їхнього економічного змісту, проте уявляємо, що для характеристики об'єктів злочинів і проти власності, і в економічній сфері немає необхідності замість поняття безпосереднього

об'єкта створювати або доводити ще поняття предмета посягання. Безперечно, при розкраданні злочинець не посягає на саму річ, і остання сама по собі, коли переходить до злочинця, залишається неушкодженою, але за таких дій завдається шкода і економічним виробничим відношенням держави. Наприклад, змінюються матеріальні фонди, які утворювали власність держави, або бізнесу, або підприємця.

Звідси можна стверджувати, що зазначені злочини завдають значних збитків не тільки окремим громадянам чи підприємцям, а й державі. Це є дуже актуальним сьогодні, коли в Україні йде війна, завдаються великі втрати в економічній сфері України, а тому необхідно на державному рівні розробити й прийняти закони, які б були спрямовані саме на правове регулювання протидії злочинам проти власності й у сфері економіки.

Відомо, що право, а особливо кримінальне, є ефективним засобом регулювання життя суспільства і насамперед у сфері протидії злочинності, що обумовлено самим життям. Дійсно, будь-яка соціальна діяльність у боротьбі зі злочинністю має відповідати принципу законності, що, своєю чергою, є важливим принципом у боротьбі з правопорушеннями, тому що саме принципи у своїй сукупності утворюють той каркас, який є опорою всіх конкретних правових актів, що регулюють суспільні відносини у тій чи іншій сфері життєдіяльності. Такі принципи закріплені в Конституції України, яка має вищу юридичну силу, а також в Акті проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. і Декларації прав і свобод людини і громадянина від 22 листопада 1991 р. Сьогодні лунають пропозиції, що деякі принципи застарілі і від них потрібно відмовитися. Ми не погоджуємось з такими закликами, тому що принципи насамперед є правовими вимогами, що створювались з вимогами Конституції України, а тому є обов'язковими не тільки для органів влади, посадових осіб, а й для законодавців, які створюють нові закони або вносять зміни чи доповнення до існуючих. Крім того, законодавці мають урахувувати загально визнані демократичні вимоги і традиції, які існують в тій чи іншій державі.

На сьогодні в кримінологічній літературі визначаються такі принципи протидії злочинності, як: законність, гласність, гуманізм і комплексність. Перший принцип відображає вимоги ст. 8 Конституції України й означає відповідність поведінки фізич-

них і юридичних осіб вимогам законів і підзаконних актів, дотримання цих вимог усіма громадянами, органами і організаціями незалежно від форми власності і підпорядкованості.

Принцип гласності означає відкритість у правозастосовній діяльності при профілактиці будь-якої злочинності. За допомогою принципу гласності суспільство здійснює контроль у сфері боротьби зі злочинністю, чим забезпечується принцип законності.

Принцип гуманізму за своїм характером виявляється вже у самій профілактиці злочинів.

Щодо принципу комплексного підходу, то він дещо відрізняється від попередніх і має на меті:

- всебічний вплив на кримінальні чинники, що сприяють як окремим видам злочинів, так і злочинності в цілому;
- взаємодію суб'єктів у боротьбі зі злочинністю, використання всіх передбачених законом заходів протидії злочинності;
- встановлення причин та умов, що сприяють зростанню злочинності.

Ми не ставимо перед собою завдання з розроблення заходів у боротьбі зі злочинністю, а наголошуємо гостроту цього питання, яке постало в Україні через військові дії. Проте цим питанням необхідно займатися постійно, і не лише науковцям.

Воно й зрозуміло, що проблема попередження злочинів проти власності виникла не сьогодні, проте нині вона стала однією з центральних і найбільш складних кримінальних проблем, оскільки безпосередньо залежить від економічної ситуації в країні, а також самосвідомості та культури громадян.

Отже, розробляючи заходи протидії злочинності в цілому і злочинам проти власності зокрема, необхідно враховувати, що останні виявляються у прямому незаконному заволодінні чужим майном і вчиняються з корисливих мотивів з метою незаконного збагачення як суб'єкта злочину, так і інших осіб. Варто пам'ятати, що вони вчиняються без використання суб'єктом свого службового становища і не пов'язані з порушенням господарських зв'язків та відносин у господарській діяльності держави. Наприклад, крадіжки, грабежі, розбої, шахрайство і вимагання в різних формах мають багатовікову історію, а в кримінальному середовищі накопичено і далі накопичується досвід вчинення подібних діянь.

Правоохоронцям відомо, що злочинцями світу розробляються і зміцнюються традиції, навички і засоби вчинення правопорушень, а також субкультура і система поглядів, яка виправдовує їхні дії [65]. З цим безпосередньо пов'язане не тільки зростання зазначених злочинів, а й організована злочинність, зокрема легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, що висуває ці види злочинів на одне з перших місць, ураховуючи їх кількість і те, що вони практично завжди пов'язані з корупцією, у т. ч. в правоохоронних і судових органах.

Хоча й прикро, але доводиться констатувати, що корупція під час війни як середовище охопила й працівників апарату державної влади і управління та дісталася навіть судів.

1.3. Суб'єкт злочину проти власності: кримінально-правова та кримінологічна парадигма

Як уже зазначалося, кримінально-правова охорона власності в Україні насамперед здійснюється за допомогою норм розділу VI Кримінального кодексу України, які передбачають кримінальну відповідальність за ці злочини. Дослідження свідчить, що фундаментом теоретичної моделі злочинів проти власності є їх законодавча конструкція. Тому необхідно знати об'єктивні і суб'єктивні ознаки цих злочинів, закладених у вказаному фундаменті. Визначення таких ознак описані в складах злочинів, передбачених ст. 185–198 КК України. Серед них є як корисливі, так і некорисливі злочини, які теж характеризуються різними способами завдання певному власникові майнової шкоди або загрози подібного акту.

Ще раз наголосимо, що злочини проти власності є одним з елементів системи, створеної самими злочинами у сфері економіки (розділ VII КК України). І одразу виникає питання їх зв'язку з особою, яка вчиняє подібні злочини. Відповідь на нього почасти дали кращі вітчизняні науковці-кримінологи, зокрема Л. Давиденко [5], І. Даньшин [35], О. Джужа [38] та ін. Особистість злочинця є основним і важливим компонентом злочинної поведінки суб'єкта.

Характеризуючи злочинця, вітчизняна кримінологічна наука традиційно розглядає його у трьох вимірах: соціально-демографічному, соціально-ролевому та морально-психологічному. Розгляд

соціально-демографічного виміру передбачає аналіз таких параметрів, як стать, вік, освіта, характер роботи, соціальний та сімейний статус, рівень доходів, місце проживання тощо. Соціально-рольовий вимір пов'язаний із суспільними функціями, зумовленими статусом суб'єкта в суспільстві і його членством у певних соціальних спільнотах. Щодо морально-психологічного контексту, то він становить собою певні інтелектуальні якості, цільові установки, ціннісні орієнтири та ставлення до закону й гідності, а також встановлює рівень потреби в їх задоволенні.

Проте для виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів проти власності, важливе значення має і кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють такі злочини. Кримінологія визнає, що саме суб'єкт злочину є джерелом будь-яких злочинів, зокрема й проти власності. Ми повністю поділяємо цю думку, але водночас наголошуємо, що питання суб'єкта злочину необхідно вивчати й за межами вчиненого ним злочину, тому що його суспільна небезпечність не задовольняється повністю у вчиненому ним діянні та не вичерпується змістом ознак, які характеризують злочинця, їх структурою.

На нашу думку, до структури особистості злочинця входять і підструктури, які відображають його соціальний статус, сімейний стан, посаду, національну і професійну належність, а також рівень матеріального забезпечення, рівень розумового й освітнього розвитку, знання, навички, уміння, ціннісні орієнтири та їхню спрямованість, його погляди, інтереси, потреби, звички, психічний стан, біофізіологічні ознаки, зокрема стан здоров'я, тощо.

Така класифікація вимагає більшої кількості інформації, яка отримується шляхом відповідного статистичного спостереження. Однак, на жаль, в інформаційних центрах відображаються не всі риси характеристики суб'єкта злочину. Як уже зазначалося, однією з важливих ознак складу злочину є суб'єкт злочинного діяння, який становить собою фізичну осудну особу, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, відповідно до якого настає кримінальна відповідальність (ст. 18, 19, 20, 22 КК України) [33].

Законодавець прямо передбачає, що, крім медичного критерію (ч. 2 ст. 19 КК України), потрібен ще й юридичний, який виражається в здатності особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії або бездіяльність, тобто фактичний характер і суспільну

небезпечність своєї поведінки (інтелектуальна ознака) та керувати ними (вольова ознака). При цьому за наявності одного із визначених у законі психічних розладів (медичний критерій) і хоча б однієї з ознак юридичного критерію особа у судовому порядку визнається неосудною (ст. 19 КК України).

Отже, ознаки суб'єкта злочину проти власності, як і будь-якого іншого злочину, мають розглядатися у двох взаємопов'язаних аспектах. Перший – встановлення юридичних ознак, що становлять собою елементи складу злочину і надають можливість ставити питання про притягнення винного до кримінальної відповідальності за злочин проти власності, тобто містять згадані вище ознаки соціального суб'єкта. Другий – більш широкий – аспект дозволяє нам розглядати суб'єкта з погляду соціально-політичної характеристики особи злочинця в цілому, що дає можливість правильно вирішити питання про індивідуалізацію відповідальності і покарання [69], а також всебічно проаналізувати причини й умови, що сприяли вчиненню злочину.

Водночас потрібно пам'ятати, що однією з основних біофізіологічних ознак злочинців є їхня стать. І це не випадково, що серед осіб, які вчиняють злочини проти власності, майже постійно одну чверть займають жінки, які вчиняють не тільки незначні злочини, а й традиційно чоловічі злочинні посягання. Вони, як і чоловіки, вчиняють крадіжки, грабежі, розбої тощо.

Одразу зазначимо, що здійснений кримінологічний аналіз і практичний досвід показують, що, безперечно, вчинення злочинів проти власності характерне передусім для чоловіків, тоді як жінкам притаманне вчинення більш «пасивних», але разом із тим злочинів, що вимагають певного інтелектуального рівня.

На наш погляд, жінки за своєю природою психологічно відрізняються від чоловіків. Як уявляється, злочинцям жіночої статі більш притаманні розважливість, корисливість, хитрість тощо. Усе це в наш час у сукупності із зовнішніми чинниками як політико-економічного, так і соціального характеру з часом може спричинити фемінізацію сучасної злочинності в Україні.

Унаслідок того що рівень життя в Україні з початком війни знизився, психологічно злочинна поведінка виходить на перший план, що зазначають вітчизняні кримінологи. Вони це пов'язують із тим, що, оскільки фінансово-економічна криза торкнулася

практично всіх громадян і юридичних осіб, наслідком якої стали безробіття і зубожіння населення, це, своєю чергою, призвело до стану, коли психологічно злочинна поведінка деяких громадян стає поштовхом до вчинення протиправних дій. Адже саме таке становище є фактором інтенсифікації злочинних проявів економічної спрямованості.

Практичні і статистичні дані свідчать, що розкрадання чужого майна здебільшого вчиняється особами у віці від 18 до 30 років, а також неповнолітніми у віці від 14 до 17 років. Проте ситуація кардинально змінюється при вчиненні привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), де суб'єктами переважно є особи у віці, який, як мінімум, перевищує 30 років, а головне: вони вже практично мають вищу освіту і місце роботи і ведуть певну трудову діяльність [20].

Проте більша частина корисливих злочинів вчиняється особами, які не мають постійного прибутку. Так, у 2015–2020 рр. ними було вчинено в середньому близько 70 % крадіжок, 69 % грабежів, 74 % розбійних нападів. Причому серед них окреслилася чітка тенденція рецидиву. На наш погляд, однією з основних причин цього стала відсутність ефективності застосування призначеного покарання, унаслідок чого не досягається мета запобігання злочинам проти власності.

Отже, загалом особа злочинця, який вчиняє суспільно небезпечні діяння проти власності, характеризується тим, що вона *відображає й концентрує у собі негативні аспекти соціального життя і на цій підставі ігнорує «реально необхідний» принцип розподілу матеріальних цінностей відповідно до кількості та якості витраченої праці, реалізуючи свою корисливу мету шляхом кримінального посягання на власність*. Водночас необхідно мати на увазі, що злочинність у сфері власності існувала, існує і буде існувати в суспільстві не тільки внаслідок саморозвитку, що притаманне системі, а й унаслідок обставин, які випливають із конкретних історичних особливостей життя нашого суспільства. Не секрет, що в системі суспільних відносин постійно виникають різнохарактерні елементи, через що злочинність постійно регенерується і розвивається. І хоча в ній і є елементи, що запозичені з минулих суспільно-економічних формацій, проте сьогодні вони наповнені новим негативним змістом.

Рівність ролей окремих елементів, однорідних у соціальному плані, не означає, що всі вони мають однакову ступінь зрілості [64].

Досвід показує, що вияв злочинності як системи відображається в тому, що її окремі елементи розвиваються нерівномірно, оскільки в кожній окремий проміжок існують свої форми суперечливого взаємозв'язку і взаємозалежності між елементами, своє співвідношення між ними. Як наслідок, злочинність у сфері власності не є постійною, вона наполегливо розвивається [65].

Зазначене вище свідчить, що всі особи, винні у вчиненні злочинів проти власності, є однаково суспільно небезпечними незалежно від статі.

Щодо майнової злочинності неповнолітніх, то вона на сьогодні становить собою соціально-правове явище, що складається із сукупності майнових злочинів, вчинених неповнолітніми у віці від 14 до 17 років в той чи інший час на певній території.

Якщо взяти до уваги Сумську область, то можна стверджувати, що в структурі злочинності неповнолітніх майнові злочини в окремі періоди становили основний масив, тобто близько 58–71,5 %. Свого часу, працюючи прокурором Сумської області, один із співавторів цікавився питанням характеристики неповнолітніх суб'єктів, які вчинили злочини проти власності. На його переконання, більшість осіб, які вчинили злочини проти власності, належали до чоловічої статі (79 % загальної кількості злочинів) і принаймні досягли 17 років. На чарівну половину суспільства припав 21 %. При цьому юнаки у віці від 14 років вчинили 18 % злочинів, тоді як частка представниць жіночої статі, які вчинили злочини проти власності, в такому самому віці становить лише 11 %.

Як бачимо, основна кількість неповнолітніх майнових злочинців складають юнаки старшого віку. Разом з тим після ознайомлення зі статистичними даними за останні п'ять років можна стверджувати, що серед неповнолітніх у віці від 16 до 17 років на першому місці були насильницькі злочини: розбій (ст. 187 КК), грабiж (ст. 186 КК) і вимагання (ст. 189 КК). Прикметно, що більшість суб'єктів мешкали разом із батьками в окремих добре влаштованих квартирах, і лише 1,5 % не мали постійного місця проживання. За такої ситуації напрошується висновок про відносну стабільність серед суб'єктів, які вчинили майнові злочини, і водночас про те, що на формування їхньої особистості більшою мірою впливають не умови проживання,

а сімейні й особисті відносини, які склалися між дітьми та батьками, або між батьками [52]: якщо між ними не було взаєморозуміння і особистої поваги, то й негативний результат не забариться.

Майнові злочини вчинили як неповнолітні, які працювали, так і ті, хто навчався. При цьому неповнолітні, які не працювали і не навчалися, вчинили менше майнових злочинів, ніж ті, хто мав роботу чи навчався. Неповнолітні, які працювали, були зайняті здебільшого некваліфікованою і тимчасовою працею, як-то: офіціантів, мийників транспорту тощо.

Зрозуміло, що нагальної потреби в праці як активній діяльності, спрямованій на створення майнових і духовних потреб, у них ще не було, оскільки їм просто потрібні були кишенькові гроші.

Такі неповнолітні заповнювали свій вільний час на власний розсуд, і, на жаль, окремі з них надавали перевагу негативній формі його проведення, вештаючись по вулицях і розпиваючи алкогольні напої. Крім того, більшість осіб, які вчинили майнові злочини, перебували на відповідному обліку в поліції, а частина з них ще раніше була засуджена за майнові злочини. Як правило, вони вчиняли ці злочини не особисто, а групою осіб.

Ми не ставимо за мету проведення ретельного аналізу причин і умов, які сприяли вчиненню неповнолітніми майнових злочинів, проте особистий досвід та ознайомлення зі статистикою дають можливість стверджувати, що груповий спосіб вчинення злочинів визначав і їхню мотивацію, тому що більшість неповнолітніх вчинила майнові злочини з мотивів, пов'язаних з їхньою належністю до конкретної групи. Можна стверджувати, що існує принаймні дві групи мотивів.

До першої групи можна віднести мотиви, тотожні мотивам дорослих осіб, які вчиняють аналогічні злочини. Ці мотиви були пов'язані із системою негативних, асоціальних потреб неповнолітніх, зокрема бажанням мати гроші на те, щоб придбати алкоголь, наркотики та ін.

Друга група мотивів була пов'язана з віковими особливостями неповнолітніх. Вони виявлялися, з одного боку, у бажанні довести свою значущість, авторитетність і домінування в групі, а з іншого – бути як усі.

Водночас не варто вважати, що всі неповнолітні злочинці притягаються до кримінальної відповідальності. Це пов'язане із тим,

що кримінальне право України має гуманний характер, оскільки виходить з того, що застосування заходів кримінального характеру щодо неповнолітніх має бути дуже обережним і домагатися того, щоб більш м'якими способами допомогти неповнолітньому правопорушнику стати на шлях виправлення. І навіть, якщо йдеться про підлітків, які не навчаються і не працюють, якщо вони вперше вчинили злочин проти власності, до них за певних обставин можуть бути застосовані такі заходи впливу, які дозволяють їм стати на шлях виправлення без застосування до них заходів кримінального спрямування.

Гуманізм вітчизняного кримінального права виявляється в подвійний спосіб: по-перше, застосовується ст. 105 КК України, згідно з якою неповнолітні звільняються від покарання з примусовими заходами виконавчого характеру; по-друге, ті види звільнення від покарання, які можуть застосовуватися як до повнолітніх, так і неповнолітніх, стосовно останніх мають пільговий характер, що дозволяє застосовувати їх до неповнолітніх більш широко [67].

Також вважаємо, що недоцільно притягати до кримінальної відповідальності неповнолітніх, які вчинили крадіжку в батьків або інших родичів, які з ними мешкали, оскільки це може у своїй основі мати певні причини, які сприяли крадіжці. Також необхідно враховувати, що деякі підлітки вдаються до дій, схожих на крадіжку або грабїж, але за своєю суб'єктивною стороною не містять складу злочину. Наприклад, взяв сусідський велосипед, покатався та кинув, або заманив чужих голубів, або забрав чиєсь цуценя тощо.

Разом з тим необхідно пам'ятати, що при вирішенні питання висунення підозри неповнолітньому, потрібно встановити правильний його вік, тобто число, місяць і рік народження. Адже такою, що досягла певного віку, особа вважається не в день народження, а починаючи з 00.00 годин наступної доби. Отже, суспільно небезпечне діяння, вчинене в день 16-річчя чи 14-річчя, не може розглядатися як вчинене повнолітнім.

Водночас зазначимо, що згідно зі ст. 21 Конституції України всі громадяни рівні перед законом [30]. Однак це не вимагає певної форми нерівності перед законом на підставі приписів самого закону. Інакше кажучи, закон передбачає, що за деякі злочини відповідають лише особи, які разом із загальними ознаками суб'єкта злочину мають володіти деякими додатковими ознаками, що

характеризують особу винного в конкретному злочині проти власності.

У теорії кримінального права таких осіб прийнято називати спеціальним суб'єктом. У ч. 2 ст. 18 КК України зазначено, що спеціальним суб'єктом злочину є фізична особа, яка у віці, з якого може наступати кримінальна відповідальність, вчинила злочин, суб'єктом якого може бути тільки певна особа. Додаткові ознаки, які характеризують спеціальний суб'єкт злочину, можуть стосуватися особи суб'єкта, посади, яку вона обіймає, фаху, сімейного стану, здоров'я, військового обов'язку тощо. Отже, *спеціальний суб'єкт – це особа, яка має разом з основними ознаками суб'єкта також і додаткові (факультативні) ознаки, що є обов'язковими для цього складу злочину.*

Якщо такі ознаки відсутні, то немає й зазначеного злочину. Можуть бути ознаки іншого злочину. Наприклад, перевищення влади або службових повноважень керівником правоохоронного органу, який ним не є, виключає кримінальну відповідальність за ст. 365 КК України. Зазначене дозволяє дійти висновку, що незалежно від того, вказані ознаки спеціального суб'єкта в самому тексті закону чи вони визначаються шляхом тлумачення, їх наявність обов'язкова для конкретного злочину проти власності.

Зауважимо, що ознаки, які характеризують спеціальний суб'єкт, як правило, численні й неоднорідні. У юридичній літературі пропонується кілька варіантів їх класифікації. Ми поділяємо і доповнюємо думку тих авторів, які диференціюють ознаки спеціальних суб'єктів залежно від функцій, що виконуються ними [71, с. 68–71]. Зазначене дає нам право стверджувати, що *додаткові ознаки спеціального суб'єкта потрібно або безпосередньо вказувати в диспозиції відповідної статті КК України, або встановлювати за допомогою логічного і граматичного тлумачення конкретної норми, або вони мають бути включені до складу злочину з обтяжуючими обставинами.*

За своєю специфікою ознаки спеціального суб'єкта допомагають практичним працівникам зрозуміти їхнє кримінально-правове значення. Наприклад, якщо вони входять до конструкції основного складу злочину проти власності, то вони є обов'язковими для правильної кваліфікації злочину. Якщо ж вони входять до конструкції складу злочину з обтяжуючими обставинами, то вони

є обов'язковими для кваліфікації злочину, вчиненого за обтяжуючих обставин. І, нарешті, необхідно пам'ятати, що коли додаткові ознаки суб'єкта не мають конструктивного значення, вони є факультативними і можуть враховуватися судом при визначенні виду і розміру покарання.

Розглядаючи суб'єкт злочину проти власності, зупинимося на змісті понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця». Хоча вони й взаємопов'язані одне з одним, проте далеко не є тотожними. Суб'єкт злочину взагалі і проти власності зокрема як кримінально-правове поняття обмежене лише певними ознаками (див. розділ IV КК України) [34], які необхідні для настання кримінальної відповідальності конкретної особи. І, як уже зазначалося, інколи суб'єкт злочину має додаткові ознаки, тобто ми ведемо мову про спеціального суб'єкта злочину. Однак і ці ознаки мають правовий характер, тому що впливають з кримінального закону, наприклад, військовий, посадова особа та ін.

Щодо особистості злочинця, то, на нашу думку, ця категорія є більш широкою, оскільки передбачає ознаки не лише складу злочину (осудність, вік та ін.), а й інші ознаки, які перебувають немовби за межами складу злочину, а тому й за межами підстав кримінальної відповідальності. Ми вважаємо, що особа, яка вчинила злочин, у т. ч. і проти власності, стає злочинцем, а особистість злочинця, як і інша особистість взагалі, становить собою сукупність ознак, які притаманні людині і складають її індивідуальність.

До сукупності ознак останньої належать соціально-демографічні, психологічні, фізичні й правові риси та характеристики конкретної людини. Проте, незважаючи на відсутність їхньої правової регламентації, кримінальне право надає їм важливого значення не лише для визначення доцільності тієї чи іншої міри покарання особи, яка вчинила злочин, а й при вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності або умовного засудження тощо.

Крім того, вирішуючи питання про кримінальну відповідальність суб'єкта злочину проти власності та інших злочинів, необхідно дотримувати й вимог ст. 21 КК України, яка передбачає диференціацію покарань, якщо особа вчинила кримінальне правопорушення в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, або під

впливом якихось інших препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції [34].

Відомо, що лікарі та судова практика розрізняють фізіологічні і патологічні сп'яніння. У стані фізіологічного сп'яніння суб'єкт, хоча тимчасово й виявляє психічні порушення, проте вони не тягнуть за собою неспроможність розуміти свої дії і керувати ними в момент вчинення злочину.

Щодо патологічного сп'яніння, то тут суб'єкт, можна стверджувати, втрачає свідомість, унаслідок чого виникає неправильне розуміння реальності, а тому такі особи визнаються неосудними, якщо буде встановлено сукупність медичного і природного критеріїв [34].

Отже, як бачимо, дослідження суб'єкта злочину проти власності є важливою складовою аналізу злочинної поведінки, оскільки особа злочинця має багатовимірний характер. Аналіз же зазначених вимірів і критеріїв дає змогу окреслити концептуальні підходи до формування відповідної державної стратегії боротьби із злочинними посяганнями на суспільні відносини, у т. ч. й проти власності.

Загальнотеоретична парадигма кваліфікації злочинів проти власності

2.1. Питання кваліфікації злочинів проти власності в теоретико-методологічному вимірі

Як зазначалося вище, за час існування незалежної України теорія і практика кримінального права сформувала загальну методологію кваліфікації злочинів як узагалі, так і проти власності, зокрема. Так, було визначено відповідні прийоми, етапи, способи застосування кримінального закону тощо. Головна специфіка цих елементів полягає в тому, що у своїй сукупності вони не визначені взагалі в кримінальному праві, а тому розглядаються лише в окремих положеннях науки цієї юридичної галузі. Водночас зауважимо, що хоча науковці у своїх роботах і досліджують проблеми кваліфікації злочинів проти власності, але це реалізується далеко не в повному обсязі. Хоча і науковці, і практичні працівники розуміють, що змістом методології кваліфікації злочинів проти власності є положення про умови та технічні засоби застосування кримінального закону при кримінально-правовій оцінці конкретного виду злочинів проти власності. Інакше кажучи, за допомогою зазначеної методології можна усвідомити як процедуру, так і види кримінально-правових норм, які необхідно застосовувати задля забезпечення оптимальної кваліфікації конкретного злочину проти власності. Можна стверджувати, що правила зазначеної методології та її окремі елементи є, з одного боку, сполучною ланкою між кримінально-правовими нормами і фактичними обставинами конкретно вчиненого злочину, а, з іншого боку, надають динаміку статичним нормам кримінального права, підлаштовуючи їх до дії КК України. Причому відповідно до букви і духу закону вони тим самим конкретизують

і деталізують саму ідею законодавця щодо правильної кваліфікації злочину проти власності. Саме тому виконання таких правил правозастосовним органом не дає останньому помилитися як у точності кваліфікації злочину, так і в реалізації кримінальної політики, яка здійснюється Україною у боротьбі зі злочинами проти власності.

Водночас потрібно мати на увазі, що для оптимальної кваліфікації зазначених злочинів правила методології мають неоднакову значущість залежно від джерела, що їх визначило й сформулювало. Разом з тим необхідно пам'ятати, що при розслідуванні злочинів проти власності обов'язковими до застосування є правила кваліфікації злочинів проти власності, передбачені в кримінальному законі, прийнятому відповідно до Конституції України та загальноновизначених принципів і норм міжнародного права. Норми КК України, якими визначені правила кваліфікації злочинів, належать до дефінітивних, наприклад, диспозиції ст. 1 і ст. 2 КК України або ст. 6–8 КК України [71, с. 172].

Одразу зауважимо, що Верховний Суд України постійно надає роз'яснення з питань судової практики, які відповідно до ст. 158 КПК України є обов'язковими до виконання зацікавленими суб'єктами, які застосовують у своїй практиці відповідну норму закону, у т. ч. й судами України. Такі роз'яснення надають велику допомогу для практичних працівників, тому що вони завжди змістовні, ґрунтуються на аналізі та узагальненні судової практики і, як правило, обґрунтовані науково. Практика свідчить, що використання роз'яснень Верховного Суду України при формуванні методології кваліфікації злочинів проти власності допомагає дотримуватися законності навіть в умовах прецедентного права, оскільки застосований при цьому метод індукції дозволяє поширювати такі рекомендації на інші схожі кримінальні справи і тим самим долати труднощі, що виникають у судовій практиці, та виключати помилки як у кваліфікації дій суб'єкта злочину, так і при визначенні міри покарання.

Тут варто пам'ятати, що методологічні правила кваліфікації злочинів проти власності мають різноманітний характер, оскільки масштаб цих злочинів є неоднаковим. Якщо постає питання кваліфікації злочинів проти власності, то правила стосуються використання кримінального закону в усіх випадках, щоб зрозуміти, який злочин вчинив суб'єкт (крадіжку, грабїж, розбій тощо). Тому

практичні працівники вже знають, що за своїм змістом вони закріплені або в Загальній, або в Особливій частині Кримінального кодексу України. Проте, своєю чергою, це зумовлює важливість і необхідність класифікації й правил кваліфікації злочинів проти власності. Знання цих правил практичні працівники отримують ще в закладах вищої освіти і при ознайомленні з науковими працями з відповідних питань. Так, якщо законодавець не визнає принципу законності, то це не означає, що проблема не вирішується на доктринальному рівні. Наприклад, кримінально-правова юриспруденція може зацентувати увагу дослідника на тому, що зміст ст. 2 КК України хоча й має загальну назву «Підстави кримінальної відповідальності» і не вказує на конкретну наявність принципів, проте передбачає закріплення загальновизначеного принципу законності, оскільки, з одного боку, за своєю значущістю, ця норма відповідає зазначеному принципу, а з іншого – вона розміщена саме в розділі I з назвою «Загальні положення», зміст якого і передбачає дотримання законності.

У своїх попередніх працях ми пропонували, що логічним було б кваліфікувати зазначені правила за одним із двох критеріїв – кількісним або якісним [71, с. 174], тому що перше використовується здебільшого у правозастосуванні, а друге полягає у віднесенні його до різних розділів кримінального права й застосовується з науковою або навчальною метою.

Розмежування за кількісною підставою ґрунтується на співвідношенні категорій загального, окремого та одиничного, у зв'язку з чим усі правила, що ми досліджуємо, можна диференціювати на загальні, окремі та одиничні.

Отже, щоб чітко усвідомити методологію кваліфікації злочинів проти власності, нам необхідно провести екскурс у наведені вище правила кваліфікації злочинів. Так, загальні правила, які засновані на принципах або інших загальних положеннях кримінального законодавства, використовують при кваліфікації всіх без винятку злочинів. Окремі правила передбачають типові випадки вчинення злочину з метою вирішення різних локальних питань кримінального права, а одиничні правила застосовуються для розмежування конкретних видів злочинів (крадіжка, грабїж, розбій та ін.).

Проте враховуючи, що загальних правил кваліфікації злочинів небагато, їх доцільно поділити за якісним критерієм на дві групи:

- 1) правила, засновані на прецедентах, закріплених в Конституції України;
- 2) правила, засновані на інших загальних положеннях, встановлених в КК України.

Певний інтерес становлять окремі правила кваліфікації злочинів, кількість яких порівняно велика, і за якісним критерієм ми пропонуємо їх поділити на три групи:

- 1) правила кваліфікації злочинів у межах одного складу;
- 2) правила кваліфікації множинності злочинів;
- 3) правила зміни кваліфікації злочинів.

Отже, ураховуючи кількість і значущість окремих правил, що віднесені до першої і другої групи, вважаємо доцільним і обґрунтованим, відповідно до прийнятої в теорії кримінального права України класифікації, поділити правила кваліфікації на кваліфікаційні підгрупи, а саме:

- 1) пов'язані з особливістю суб'єктних ознак злочинів;
- 2) незакінченої злочинної діяльності;
- 3) кваліфікації співучасників у злочині;
- 4) уявної оборони.

Щодо правил другої групи, то серед них необхідно розрізнити три підгрупи:

- 1) при конкуренції норм;
- 2) при конкуренції частини і цілого;
- 3) правила кваліфікації кратності і сукупності злочинів.

Якщо розглядати кількість одиничних правил кваліфікації злочинів, то вона практично необмежена. Вони визначаються в процесі юридичного аналізу конкретних складів злочинів і розмежування останніх та призначаються для кваліфікації окремих видів злочинів. Наприклад, правила кваліфікації, пов'язані з крадіжкою (ст. 185 КК України), грабежем (ст. 186 КК України), розбоєм (ст. 187 КК України), вимаганням (ст. 189 КК України), шахрайством (ст. 190 КК України) тощо. Водночас проводиться розмежування зазначених та інших злочинів, визначених у вітчизняному кримінальному кодексі. Зауважимо, що зміст нашого дослідження обмежений висвітленням переважно загальними і окремими правилами кваліфікації злочинів проти власності. Більш докладно зазначені

питання досліджувались у монографії «Склад злочину: закон, теорія та практика» [71, с. 10–31].

Зупинимося лише на загальних правилах кваліфікації злочинів, що є у вітчизняній теорії кримінального права. Остання знає лише три загальні правила, які діють на принципах, закріплених у Кримінальному кодексі України, відповідно до Конституції України. Спробуємо провести їх неглибоке дослідження.

Перше правило передбачає, що діяння, хоча й має, на перший погляд, суспільно небезпечний і протиправний характер, не може бути злочином, якщо такі дії не передбачені кримінальним законом як злочинні. Це правило ґрунтується на принципі законності, який закріплений у ст. 3 КК України. Відповідно до ч. 3 і 4 цієї статті «кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України, а застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено» [33].

Друге правило передбачає, що вчинені суб'єктом суспільно небезпечні дії повинні містити конкретний склад злочину (ст. 2 КК України) [33].

Стосовно третього правила, то воно полягає в тому, що офіційна кваліфікація злочину, яка дає підстави висунути підозру суб'єкту, має ґрунтуватися на точно встановлених фактичних обставинах, передбачених законом. Встановлені факти є тією фактичною підставою, з якою порівнюють склад злочину. А якщо їх недостатньо або вони спірні, то всі сумніви, у т. ч. в частині кваліфікації злочинів, відповідно до Конституції України повинні ґрунтуватися на користь обвинуваченого [71, с. 176–178].

Досліджуючи питання кваліфікації злочинів проти власності, не можна не зупинитись і на правилах їх кваліфікації, які ґрунтуються на інших загальних кримінально-правових нормах, висвітлених у Кримінальному кодексі України.

Перше правило полягає в тому, що злочин необхідно кваліфікувати тільки за кримінальним законом, який має чинність під час вчинення суспільно небезпечного діяння. Як науковцям, так і практичними працівникам відомо, що новий кримінальний закон, який скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або в інший спосіб поліпшує становище суб'єкта, має зворотну силу в часі, тобто поширюється на осіб, які

вчинили відповідні діяння до набуття таким законом чинності, у т. ч. на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість (ч. 1 ст. 5 КК України). А якщо він посилює кримінальну відповідальність або в інший спосіб погіршує становище особи, то не має зворотної сили в часі (ч. 2 ст. 5 КК України) [33].

Інакше кажучи, зазначене правило збільшує час вибору кримінального закону, найбільш сприятливого для суб'єкта, який вчинив суспільно небезпечне діяння (злочин) на час від моменту вчинення злочину до моменту настання суспільно небезпечних наслідків. Водночас необхідно пам'ятати, що при закінченні суспільно небезпечних дій на стадіях готування до злочину або замаху на злочин часом вчинення останнього є саме час, що був витрачений суб'єктом відповідно до готування або замаху на злочин. І тут нам потрібно звернутися до ч. 2 і 3 ст. 4 КК України, де окремо вказано, що кримінальна протиправність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, який діяв на час вчинення цього діяння (ч. 2), а часом вчинення кримінального правопорушення необхідно вважати час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності (ч. 3) [33]. Зазначена кримінально-правова норма становить друге правило яке, як бачимо, вказує, що за час вчинення суспільно небезпечних дій, але до настання суспільно небезпечних наслідків кримінальний закон обумовлює кваліфікацію злочину, що є найбільш сприятливою для суб'єкта, який вчинив злочин.

Третє правило полягає в тому, що за КК України кваліфікуються всі злочини, які вчиняються на території України, і воно повністю відповідає змісту ст. 6 КК України. Проте тут варто враховувати особливості об'єктивної і суб'єктивної сторін злочину, які описані в диспозиціях кримінально-правових норм злочинів проти власності і у випадках застосування норм загальної частини КК України про незакінчений злочин та співучасть у злочині, коли всі діяння вчиняються одразу в повному обсязі й усіма співучасниками на території України, тобто можуть поширюватись і поза її межами за різних обставин, а саме: при продовжуваному або тривалому злочині, при готуванні або замаху на злочин, при закінченому злочині і навіть при співучасті у злочині [71, с. 176–178].

Певний інтерес становить четверте правило, яке передбачає ситуації, коли за кримінальним кодексом України кваліфікуються

злочини, вчинені поза межами України. По-перше, це можуть бути громадяни України або особи без громадянства, якщо суспільно небезпечне діяння, що вони вчинили, з одного боку, визнане злочином на території цієї держави, а, з іншого боку, суб'єкт не був засуджений в іноземній державі. По-друге, військовослужбовці, які розташовані за межами України, несуть кримінальну відповідальність, якщо це передбачено міжнародними угодами. Таке саме правило поширюється й на осіб без громадянства (див. ст. 6–10 КК України).

Як наслідок, можемо констатувати, що застосування розглянутої методології кваліфікації злочинів, заснованої на принципах та інших загальних положеннях, передбачених КК України, у їх сукупності визначає постійно діючий процес і, як результат, кваліфікації практично будь-якого злочину, зокрема суспільно небезпечних діянь проти власності, передбачених кримінально-правовими нормами КК України.

2.2. Кримінально-правова норма і правовідносини в механізмі кримінально-правового регулювання

Ураховуючи що молоді практичні працівники правоохоронних органів та інші часто не можуть зрозуміти, чому законодавець застосовує поняття «кримінально-правова норма», а не конкретно, наприклад, «стаття», що передбачає відповідальність за злочини, у т. ч. і проти власності. Тому зробимо в історичний екскурс. Відомо, що в державно-організаційному суспільстві виникнення будь-якого правового установлення визначає і наявність відповідальності. Останню, на наш погляд, необхідно розглядати як розуміння суб'єктом необхідності виконання встановлених правил суспільної поведінки. Водночас порушення правил суспільної поведінки немовби викликає до життя інші форми відповідальності, пов'язані із засудженням такої поведінки суспільством. А тому вважаємо, що відповідальність не можна розглядати окремо від таких кримінально-правових категорій, як норма і правовідносини, тому що всі ці три складові й утворюють механізм кримінально-правового регулювання. Стосовно відмежування поняття «норма» від поняття «стаття», то норма, як зазначено вище, передбачає правило поведінки суб'єкта в суспільстві, а стаття – це частина документа.

Отже, кримінально-правова норма є першою ланкою в механізмі кримінально-правового регулювання. Разом з тим необхідно зазначити, що появі норм кримінального права історично та логічно передуює виникнення потреби в урегулюванні поведінки людей у різних сферах. А, коли такі потреби встановлюються, вони вже й формуються як норма права. Їхнє ж усвідомлення суспільством й офіційне визнання державно-організованим суспільством включає їх до сфери кримінального закону. Отже, можна дійти висновку, що, як і будь-яка юридична норма, норма кримінального права – це формальне правило поведінки, яке встановлює конкретні права та обов'язки учасників суспільних відносин між суб'єктами і державою, які й утворюють предмет кримінально-правового регулювання суб'єкта – як законослухняного, так і того, хто вчинив злочин, та держави. Як бачимо, у сучасному суспільстві норма кримінального права адресована і фізичним особам, і державі. При цьому обидва адресати відчують на собі її вплив не тільки після вчинення злочину, а й у повсякденному житті. Отже, розуміємо, що норма права реалізується у правовідносинах. А тому кримінально-правові правовідносини і юридичні факти, з якими норма права пов'язує їх виникнення, зміну та припинення, є другим елементом кримінально-правового регулювання. Реалізація зазначених норм в життя здійснюється внаслідок індивідуальних відносин сторін, які мають кореспондуючі права і обов'язки, мета яких у сучасному суспільстві – забезпечити недоторканність, гідність, честь, майнове благополуччя людини, у т. ч. від безпідставного впливу держави з використанням заходів кримінально-правового характеру.

Крім того, кримінальне право сприяє попередженню та стримуванню від злочинних замахів на різні види суспільних відносин і, зокрема, проти власності. Відомо, що юридичні форми завжди мають соціальну основу, а тому регулятивні кримінально-правові відносини не є винятком із цього правила. У сучасній незалежній Україні, незважаючи на війну, соціальну основу також створює об'єктивна потреба визначити межі використання суспільством і його членами заходів, що обмежують волю, свободу особистості, майнові інтереси, честь і гідність. Як зазначалося вище, виникнення регулятивних кримінально-правових відносин хоча й засноване на законі, але не виникає безпосередньо в момент набуття ним

чинності. Тому необхідно відрізнати дію кримінального закону в часі (ст. 4 КК України) і його реалізацію у правовідносинах.

Вважаємо, що в сучасному кримінальному праві, незважаючи на негаразди в державі, обов'язковість дотримуватися кримінально-правових заборон має бути похідною від сучасного права на свободу і недоторканність громадян від незаконного застосування заходів кримінально-правового характеру. Ці обставини необхідно враховувати під час визнання моменту виникнення регулятивних правових відносин.

У зв'язку з цим вважаємо, що особи, які не винні у вчиненні злочину, не досягли віку кримінальної відповідальності (ст. 22 КК України), неосудні, стають суб'єктами кримінально-правових відносин і наділяються правом на недоторканність від незаконних заходів кримінально-правового впливу з того моменту, коли вони підпадають під юрисдикцію держави (наприклад, з моменту народження), а не з моменту незаконного притягнення їх до кримінальної відповідальності або незаконного засудження, наприклад, особа не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність (див. розділ 4 КК України) [33]. Отже, зрозуміло, що суб'єктами регулятивного кримінального правовідношення стають учасники суспільних відносин, які охороняються нормами кримінального права.

Ознаки суб'єктів нами розглянуті в першому розділі. Як висновок, можна стверджувати, що першим суб'єктом кримінального права (регулятивні правовідносини), наділений правом на свободу і недоторканність від безпідставного застосування заходів кримінально-правового впливу, може бути будь-яка фізична особа, яка перебуває в межах юрисдикції України.

Щодо другого суб'єкта кримінального права, то, як ми і зазначили, ним завжди є держава. Саме вона шляхом визначення кримінально-правових норм встановлює бажаний варіант поведінки першого суб'єкта – громадянина, покладаючи на нього обов'язки вчиняти певні діяння, забороняючи суспільно небезпечну поведінку і дозволяючи суспільно корисну.

Водночас зазначимо, що держава й злочинець і після вчинення злочину мають певні права і обов'язки, що виникли з моменту, коли особа підпадає під юрисдикцію держави. При цьому потрібно мати на увазі, що найбільша кількість наукових дискусій точиться саме

щодо розуміння моменту виникнення охоронних кримінально-правових відносин. Вважаємо, що вони не можуть виникнути виключно внаслідок суб'єктивної думки одного із суб'єктів регулятивного правовідношення. Їх виникнення повинно мати об'єктивний характер, а їх підставою має бути певний юридичний факт. Не заглиблюючись у дослідження, зазначимо, що суб'єкт норми кримінального права не може визначити собі покарання, його форму і розмір, виходячи із санкції порушеної норми. Як приклад розглянемо ст. 185 КК України, яка передбачає відповідальність за крадіжку. Передусім тут необхідно враховувати, що, з одного боку, кримінально-правові наслідки злочину взагалі не передбачають тільки примусових заходів кримінально-правового впливу, а, з іншого боку, заподіяна злочином шкода має бути відшкодована. Наприклад, вкрадена річ повернута або відшкодовано її собівартість, і в такий спосіб правопорядок може бути встановлений, але не в примусовому, а в ініціативному порядку. Проте загроза примусу залишається. Безперечно, і сьогодні, у цей тяжкий для суспільства час, воно зацікавлене саме в такій процедурі вирішення конфлікту.

Проте найбільш прийнятним для кримінального права України є повне використання своїх прав і обов'язків суб'єктами правовідносин, але політика з боку держави продовжує проявлятися у використанні примусової сили, пояснюється це тим, що кримінальне право, забороняючи, дозволяючи і повідомляючи, зміцнює, регулює й охороняє умови нормальної життєздатності своїх громадян, домагаючись, щоб у своїх повсякденних справах керувалися передусім соціальними засобами, які мають місце сьогодні в об'єктивних суспільних умовах і які регулюються правом. З цим можна погодитися, якщо правова норма і суспільна закономірність, яка охоплює названі умови, збігаються, а тому юридичне висвітлене правило поведінки буде ефективним. На жаль, поки що такі умови в державі не створені. Щоб цього досягти, необхідно кардинально змінити державну політику у боротьбі зі злочинністю взагалі і економічної безпеки зокрема. Аналіз свідчить, що найбільшими загрозами для економічних інтересів України є:

- відсутність продуманої системи економічної безпеки;
- корупція в державно-управлінській сфері;
- зростання сектору тіньової економіки, посилення її криміналізації;

- неефективність податкової системи, масове ухилення від сплати податків;
- низький рівень заробітної плати, відсутність мотивації до праці;
- а головне, відсутність належної координації роботи правоохоронних органів у боротьбі з економічними злочинами проти власності тощо [10, с. 50–53].

При цьому суб'єкт правової поведінки, як уже зазначалося, може й не знати про існування тієї чи іншої норми права та гідно себе поводити, не порушуючи законів. Наприклад, людина дотримується релігійних поглядів «не кради», «не вбий». Тому вважаємо: щоб імовірна відповідальність стала реальною, необхідно щоб суб'єкти у своїй діяльності виконували кримінально-правові заборони, щоб вимоги закону впроваджувалися в правомірній поведінці суб'єктів.

Визначення кола карних діянь – це об'єктивна необхідність позитивної кримінально-правової відповідальності. Отже, здійснене нами дослідження дало можливість роз'яснити, що таке кримінально-правова норма, і водночас можна стверджувати, що юридична відповідальність як засіб державного примусу полягає в юридичному і суспільному засудженні поведінки правопорушника й водночас в установленні для нього певних наслідків, зокрема у формі обмежень особистого і майнового порядку [34, с. 500].

Також зазначимо, що останніми роками в монографіях, наукових статтях став зникати принцип законності, точніше, не сам принцип, а його назва. Одразу зауважимо, що цей принцип було покладено в основу тієї концепції права, яка була запропонована ще в прадавні часи і набула розвитку в працях представників класичної школи кримінального права [67, с. 21–24]. А тому спробуємо визначити, у чому цей принцип полягає і чому без нього втрачає будь-який сенс боротьба з порушеннями законів і правопорушниками.

Отже, принцип законності, про який згадувалося вище, проявляється в тому, що злочинність і карність діяння, а також інші кримінально-правові наслідки його вчинення, права і обов'язки сторін кримінально-правових відносин визначаються тільки кримінальним законом, а не інакше. Сама письмова фіксація прав виключає застосування «неписаних законів», створюючи юридичну пере-

шкоду для зловживання владою. А у сфері кримінальної юстиції вимога розподілу влади показує залежність судді від кримінального закону, з одного боку, і незалежність від виконавчої влади – з іншого. Також нагадаємо, що основою всіх законів є Конституція України, яка має вищу правову силу [30], а тому і вимогою законності у кримінальному праві є відповідність кримінального закону Основному закону України. Отже, лише кримінальний закон має право визначати, які діяння є злочинами і які правові наслідки за їх вчинення можуть бути застосовані.

Ми розглянули здебільшого суспільні відносини власності як частину економічних відносин, що є економічною основою держави.

Злочини проти власності: диференціація в контексті віктимологічної парадигми

3.1. Актуальні проблеми кримінально-правової характеристики викрадення як практичного втілення розкрадання

Юридичним вираженням відносин власності є право власності, яке відповідно до п. 1 ч. 2 Закону України «Про власність» від 7 лютого 1991 р. становить собою врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування й розпорядження майном. Як зазначалося, закон розрізняє приватну, комунальну і державну форми власності. Відповідно до цього суб'єктами права власності є фізичні (громадяни України, іноземці або особи без громадянства) та юридичні особи (господарчі, акціонерні товариства, професійні спілки, громадські, релігійні об'єднання тощо), а також держава, злочинами проте власності яких завдається матеріальна шкода.

Конституція України гарантує рівність цих суб'єктів права власності перед законом і рівне забезпечення захисту їхніх прав державою.

Необхідно нагадати, що з 1991 р. в Україні розпочався період лібералізації кримінального законодавства [54], який завершився прийняттям першого Кримінального кодексу (КК) незалежної України. Цей кодекс набув чинності 11 вересня 2001 р., і в ньому кримінально-правові норми, які спрямовані на захист власності, закріплені в розділі VI Особливої частини.

Прикметно, що розробники кодексу відмовилися від терміна «розкрадання» як родового поняття корисливого посягання на майно. Замість нього було введено термін «викрадання», але змісту цього терміна в жодній статті не розкрито. Крім того, потрібно

мати на увазі, що вони значною мірою відрізняються за своїм обсягом, а тому і на практиці, і в науковій літературі мають неоднакове тлумачення. Зазначене, своєю чергою, породжує неоднозначне розуміння юридичної суті цього поняття і, як наслідок, призводить і буде призводити до нестабільності при застосуванні відповідних кримінально-правових норм. Кілька разів кримінальне законодавство було оновлено. Проте зміни, які були внесені, не зовсім доцільно вважати концептуальними тому, що вони не повною мірою гуртувались на принципах лібералізації кримінального законодавства. Тому вважаємо за доцільне запропонувати більш ретельну періодизацію витоків кримінального законодавства з роз'ясненням спірних дефініцій.

На сучасному етапі, коли в державі йде війна, необхідно не лише звертати увагу на лібералізаційні реформи кримінального законодавства, а й вважати за особливе завдання питання забезпечення належної охорони власності кримінально-правовими засобами. Досвід показує, що сьогодні неспокійні обставини у законотворчості та несвоєчасне реагування на корупційні та інші майнові злочини безпосередньо відображаються на якості правозастосовної діяльності, що, своєю чергою, негативно впливає на економічну безпеку держави.

Для кращого розуміння структури чинного кримінального законодавства з питань відповідальності за злочини проти власності важливо не тільки знати конкретні ознаки окремих видів і форм викрадення, а й чітко уявляти ті критерії, які покладені в основу побудови законодавства, про кримінальну відповідальність за злочини проти власності.

Торкаючись безпосередньо зазначених злочинів, необхідно згадати вислів німецького політичного діяча К. Маркса, який вважав, що «визначений зміст правопорушення є межею для певного злочину. Міра цього змісту є, таким чином, і межею злочину. Для власності такою мірою є її вартість» [41, с. 124].

Ця формула дозволяє нам визначити критерій, який має бути покладений в основу визначення Кримінальним правом України ступеня суспільної небезпеки злочинів проти власності. Законодавство України враховує такі критерії, як розмір (вартість) викраденого майна, який свідчить про розмір шкоди і водночас характеризує ступіть суспільної небезпеки суб'єкта злочину.

Відповідно до цього в законі необхідно виділити як кваліфікуючу ознаку найтяжчий – це викрадення в особливо великих розмірах, а в подальших випадках, коли викрадення не є особливо великим, законодавець має приділяти великого значення способу вчинення злочину, з урахуванням якого визначаються кілька самостійних правопорушень, що становлять собою різні форми злочинів проти власності.

Одразу зазначимо, що виділення в окремих статтях КК України окремих видів злочинів проти власності надає можливість визначити у самому законі конкретні ознаки кожної з цих форм і тим самим виключає довільне розуміння змісту викрадення та створює можливість для правильної кваліфікації таких злочинів, а також відмежування їх від суміжних злочинів. Разом з тим зазначене дає можливість визначити специфічні для кожної форми викрадення обтяжуючі обставини, встановити вікові умови кримінальної відповідальності і більш точно ідентифікувати момент та закінчення викрадення з урахуванням специфіки об'єктивної сторони конкретної форми викрадення. Нарешті, розмежування в законі окремих форм викрадення допомагає дослідженню самого механізму викрадення, сприяє розпізнанню цих злочинів у житті і виявленню тих причин і умов, що сприяли їх вчиненню. Водночас не можна не зазначити, що різні форми викрадення передбачають і різних суб'єктів, які їх вчинили, а інколи й особливу форму, в якій ці злочини втілюються. Тому виділення в законі кожної із форм викрадення як самостійного злочину сприяє більш конкретному, більш глибокому і всебічному дослідженню причин і умов, що сприяли їх вчиненню.

Як самостійні злочини чинне кримінальне законодавство визначає викрадення, вчинені в таких формах: крадіжка (ст. 185 КК України), грабіж (ст. 186 КК України), розбій (ст. 187 КК України), шахрайство (ст. 190 КК України), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України).

Загалом же всі злочини проти власності можна поділити на дві групи. Перша група – це злочини, які виключають попередню згоду жертви на вилучення свого майна (крадіжка, грабіж, розбій, шахрайство). Друга група – ті злочини, за яких жертва заздалегідь передає своє майно до рук потенційного викрадача (такі дії можуть при-

звести до привласнення, розтрати тощо). Отже, наукову диференціацію всіх злочинів можна здійснювати з урахуванням попередніх дій потерпілого, особливості поведінки якого досліджує віктимологія.

Вичерпний характер переліку форм викрадання виключає можливість його розширеного трактування.

Суспільно небезпечні діяння, які посягають на власність і мають ознаки форм викрадання загалом, і дістали назву «викрадання». Інші ж злочини, склад яких закріплюється в розділі VI КК України, необхідно, на наш погляд, віднести до другої форми інших корисливих злочинів проти власності (див. ст. 188, 189, 192 та ін.). Раніше КК України передбачав збільшення форм викрадання тому, що не було роз'яснено змісту дефініції «форми викрадання».

3.2. Таємне викрадення чужого майна

Специфіка крадіжки як однієї з форм викрадення полягає в тому, що злочинне заволодіння майном відбувається саме таємно. Для того щоб усвідомити поняття «крадіжка», необхідно розкрити зміст кожної з її ознак крізь призму змісту поняття «викрадення». Незважаючи на те що законодавець цього не зробив, спробуємо розкрити це поняття. По-перше, дефініція «викрадення» охоплює саме випадки, коли заволодіння майном відбувається шляхом його вилучення у власника з метою привласнення на свою користь. По-друге, цей спосіб характерний тільки для окремих видів злочинів з обов'язковою вказівкою на їхні ознаки.

Таємним викрадення майна буде в разі, якщо ці дії відбуваються непомітно для його власника. До того ж сам суб'єкт злочину вважає, що він діє таємно і не усвідомлює, що за його діями спостерігають охоронці майна. Досить спірним є питання щодо кваліфікації дії винного, якщо викрадення відбувається таємно для власника або охоронців, проте за діями суб'єкта спостерігали інші особи.

І хоча це питання в законі і не вирішене, але його необхідно вирішувати принаймні судовою практикою, оскільки без цього, наприклад, відокремити склад злочину крадіжки від складу злочину грабежу буде неможливо.

Особистий досвід авторів також здебільшого відокремлює ці злочини саме з урахуванням фактору суб'єкта, оскільки якщо

суб'єкт вважає, що діє таємно, то незважаючи на те що хтось бачить його протиправні дії, кваліфікувати їх потрібно «за умислом суб'єкта» [71, с. 63–68, 190–192].

Необхідно мати на увазі, що поняття «крадіжка» не слід змішувати з поняттям «викрадення», оскільки перше відносно другого – як частина до цілого. Самі методи крадіжки можуть бути так само різними, як і місце вчинення цього злочину, прийоми та способи, до яких схилився суб'єкт, щоб досягти своєї мети. Проте потрібно пам'ятати, що прийоми, способи і методи протиправних дій злочинця значною мірою визначаються конкретними обставинами вчинення злочину. Наприклад, суб'єкт може одразу заволодіти річчю, а може викрадати її частинами. Також для досягнення своєї мети він може залучити малолітню або неосудну особу, технічні засоби чи тварину.

Злочину можуть сприяти багато факторів, проте характерною особливістю крадіжки є те, що майно в момент вчинення злочину перебуває у власника (особа, держава, установа тощо), а крадій, не маючи жодних прав щодо майна, протиправно заволодіває ним. Від правильного розуміння цієї ознаки залежить і правильне вирішення питання про відмежування крадіжки від такого корисливого посягання на майно, як привласнення знайденого (ст. 193 КК України). І тут виникає проблема дефініції «володіння». На наш погляд, «володіння» означає «володіти, тримати річ у себе, у своєму господарстві і мати на неї право передати, дарувати, продавати». Отже, право володіння – це передбачена законом можливість володіти річчю, впливати на неї навіть з господарською метою. Щодо протиправного заволодіння майном, то такі дії необхідно кваліфікувати також як крадіжку, якщо воно знаходиться або в приміщеннях, або на охоронюваній території, або на території, яка хоча й не охороняється, але є приміщенням певних організацій, підприємств тощо, а також на будівельному майданчику чи іншому місці виробництва або господарської діяльності юридичних і фізичних осіб.

Наприклад, водій керує автомобілем, який має іншого власника, який цього водія хоча й прийняв на роботу, але не передав йому ні права власності на авто, ні права особистого користування, залишивши їх за собою.

Отже, специфіка крадіжки, на відміну від іншої форми викрадення, наприклад, привласнення, розтрати майна або заволодіння

ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), складається. саме з того, що суб'єкт під час крадіжки фактично має право інколи володіти майном або має до нього доступ, проте він не наділений при цьому певними повноваженнями з розпорядження, управління або охорони майна. Тому дії навіть посадових осіб можуть кваліфікуватися як крадіжка, якщо вони мали лише доступ до майна, яке їм безпосередньо не було ввірено й не перебувало у їх віданні, тобто вони не мають права розпоряджатися майном через своїх підлеглих.

Необхідно звернути увагу й на те, що інколи крадіжка майна починається таємно, а в процесі вчинення злочину переростає у відкрите викрадення, якщо протиправну акцію помітили особи, які відають майном чи охороняють його, або сторонні громадяни. У такому разі вчинене потрібно розглядати не як крадіжку, а як грабіж за умови, що сам винний усвідомлював, що його протиправні дії помітили сторонні.

І тут значний інтерес як з теоретичного, так і з практичного погляду становить питання моменту закінчення крадіжки. Залежно від правильного визначення моменту закінчення крадіжки вирішуються й такі питання, як: добровільна відмова від вчинення злочину, про коло співучасників крадіжки, її відокремлення від грабежу і розбою, про визнання вчинення крадіжки з кваліфікаційними ознаками та ін. У юридичній літературі і судовій практиці, незважаючи на різні формулювання, які використовуються при визначенні моменту закінчення злочину, сутність вирішення цього питання зводиться здебільшого до того, що крадіжка вважається закінченою з моменту викрадення майна і реальної можливості розпоряджатися ним як своїм власним: продати, сховати, подарувати тощо. Якщо такої можливості не було, вчинене необхідно кваліфікувати як замах на крадіжку (див. ст. 15 КК України) [34, с. 504]. Не заперечуючи такий підхід до моменту закінчення крадіжки, вважаємо, що вона повинна визнаватися закінченою не тільки разі, якщо майно вже винесене, наприклад, з території бізнесового господарства або з магазину чи майстерні, а навіть з того моменту, коли злочинець вилучив майно і тим самим не дав можливості його використовувати за призначенням. Тому крадіжку потрібно визнавати закінченою і в разі, якщо прибиральниця, наприклад, відрізала п'ять метрів тканини й сховала їх під прилавком з метою

перепродати. Така можливість у неї була, але реалізувати задумане їй не вдалося, оскільки була затримана під час передачі краденого на виході з магазину, тобто власник магазину втратив можливість використання викраденого майна відповідно до його господарського призначення саме в момент його перепродажу прибиральницею, оскільки вона отримала можливість розпоряджатися краденим вже за межами магазину (буквально на сходах). Разом з тим спричинення шкоди не є обов'язковою ознакою володіння з боку злочинця, тому що крадіжка вже завдала майнову шкоду, а всі останні дії прибиральниці виходять за межі об'єктивної сторони крадіжки.

Водночас ми вважаємо, що перенесення моменту закінчення крадіжки на більш ранню стадію не є доцільним, тому що винному, поміж іншим, відрізається шлях до добровільної відмови від вчинення злочину.

Отже, якщо прибиральниця не винесла б викрадене за межі приміщення і не отримала можливості його реалізувати, то й не було б підстав кваліфікувати її дії як закінчений злочин. Ще раз наголосимо: крадіжку необхідно вважати закінченою не в момент усвідомлення злочинцем факту свого володіння річчю, а тоді, коли винний отримав реальну можливість розпоряджатися викраденим майном як своїм власним (подарувати, продати тощо). Водночас потрібно розуміти, що можливість розпоряджання майном на свій розсуд, про що йде мова при вирішенні питання щодо моменту закінчення крадіжки, не варто плутати або ототожнювати з реальним досягненням тієї кінцевої мети, яку крадій перед собою ставив. Він може й не досягти такої мети, тобто з незалежних від нього обставин не встигає розпорядитися викраденою річчю, але важливо те, що він намагався цього досягти. Під час вчинення крадіжки, як і за будь-якої іншої форми викрадання, винний діє з прямим умислом і має корисливу мету – обернути викрадене майно на свою користь. Як уже зазначалося, специфікою суб'єктивної сторони крадіжки, на відміну від інших форм викрадення, є те, що винний діє таємно. Якщо ця ознака не встановлена, то відсутній і склад злочину крадіжки.

Стаття 185 КК України передбачає п'ять видів крадіжки. Частина 1 ст. 185 КК України передбачає просту крадіжку без обставин, які обтяжують або пом'якшують. У диспозиції статті прямо вказано, що крадіжка – це таємне викрадення чужого майна.

З об'єктивної сторони, як ми вже знаємо, крадіжка належить до злочинів з матеріальним складом. Тому, крім діяння, тобто таємного викрадення, обов'язковими її ознаками є матеріальна шкода, завдана власникові через викрадення майна, що визначається вартістю останнього. Разом з тим необхідно встановити й третю обов'язкову ознаку, тобто «діяння-шкода», а між ними обов'язково має бути причинний зв'язок, відсутність якого нівелює саму можливість існування складу злочину. Отже, викрадення, як правило, полягає в активній поведінці (дії) і означає незаконне, безоплатне вилучення чужого майна поза волею його власника.

З суб'єктивної сторони крадіжка, як уже зазначалося, вчиняється тільки з прямим умислом, тому що: 1) крадій усвідомлює, що посягає на чужу власність, таємно вилучаючи чуже майно; 2) бажає спричинити матеріальну шкоду.

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку. Частини 2, 3, 4 і 5 ст. 185 КК України містять кваліфікуючі ознаки крадіжки. Зокрема, ч. 2 ст. 185 КК України, як кваліфікуючу ознаку крадіжки визначає повторність, а також її вчинення за попередньою змовою групою осіб. Це карається арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на такий самий строк.

У судовій практиці інколи виникали труднощі в розумінні повторності викрадення. Тому згідно з приміткою першою до ст. 185 КК України повторність має місце в разі, якщо крадіжка вчинена після іншої крадіжки або після злочинів, передбачених ст. 186, 187, 189–191 або 226 КК України. При цьому, якщо крадіжка вчиняється після іншої крадіжки (тотожні злочини), то кваліфікація буде тільки за ч. 2 ст. 185 КК (тобто тільки за правилами повторності). Винятком з цього правила є випадки, коли особа вчинила дві крадіжки, але перша була закінченим злочином, а друга – замахом чи готуванням до злочину або навпаки. У таких випадках кваліфікація кожного злочину має бути самостійною, наприклад, за ч. 1 ст. 185 і ч. 2 і 3 ст. 15 КК України та ч. 2 ст. 185 КК України.

Інколи на практиці виникають труднощі при кваліфікації дії співучасників. Наприклад, це відбувається, якщо в одній крадіжці особа була виконавцем, а в другій виконувала роль організатора, підбурювача або пособника. Однак така ситуація не повинна викликати якихось труднощів, оскільки, за загальним правилом,

кваліфікація співучасників має бути аналогічною, тобто відповідно до ч. 1 ст. 185 та ч. 4 ст. 27 і ч. 2 ст. 185 КК України. Сама така кваліфікація буде відображати повністю всі конкретні обставини вчинення двох або більше крадіжок. Якщо крадіжка вчиняється після інших (однорідних) злочинів (вказаних у примітці до ст. 185), то кваліфікація має бути як за правилами повторної, так і правилами сукупності (див. ч. 2 ст. 33 КК). Наприклад, якщо суб'єкт вчинив грабж, а пізніше крадіжку, то за відсутності кваліфікуючих ознак дії винного потрібно кваліфікувати за ч. 1 ст. 186 і ч. 2 ст. 185 КК України [71, с. 138–142].

Отже, для вирішення питання повторності необов'язково, щоб за один з однорідних злочинів особа була засуджена.

Проте повторність крадіжки виключається, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності або якщо судимість за раніше вчинений злочин була погашена або зняти у визначеному законом порядку (див. ч. 4 ст. 32 КК).

Сенс зняття судимості полягає в тому, що особа, яка відбула покарання, юридично вважається несудимою і такою її повинні розглядати всі органи державної влади, у т. ч. й судові. Водночас необхідно мати на увазі, що на практиці виникають труднощі з відокремлення повторної крадіжки від продовжуваної, за якою відповідно до ч. 2 ст. 32 КК суб'єкт вчиняє два або більше тотожні викрадення майна, об'єднаних єдиним злочинним умислом.

Так, не буде повторною крадіжка, якщо суб'єкт частками вивозить зерно з посадки, куди його висипав комбайнер. Зазначимо, що після прийняття нового кримінального кодексу в Україні розуміння продовжуваного злочину набуває нового значення в боротьбі з великими розмірами викраденого. Тому такі злочини розглядаються не як повторні, а в сукупності. У зв'язку з великою сумою вчинене потрібно розглядати як більш тяжкий вид злочину. Повторність же таких дій необхідно кваліфікувати як єдиний продовжуваний злочин на велику або особливо велику суму (ч. 4, 5 ст. 185 КК).

Другою кваліфікуючою ознакою, передбаченою ч. 2 ст. 185 КК, є вчинення крадіжки за попередньою змовою групою осіб, яка відповідно до ч. 2 ст. 28 КК України матиме місце, якщо крадіжку спільно вчинили дві або більше особи, які заздалегідь, до початку крадіжки, домовилися про спільне її вчинення. Тому ми не пого-

джуємося з тими дослідниками, які вважають наявністю крадіжки за попередньою змовою і той факт, коли ця змова відбулася вже в процесі самого викрадання. За який саме час до початку злочину відбулася змова, на кваліфікацію не впливає. Разом з тим ми вважаємо, що викрадання потрібно визначити кваліфікованим за попередньою змовою групою осіб і в разі, якщо викрадання вчинене безпосередньо однією особою, яка діяла за попередньо розробленим планом організованою групою осіб, немовби виконуючи її доручення.

Частина 3 ст. 185 КК України передбачає відповідальність за крадіжку, поєднану з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, чи таку, що завдала значної шкоди потерпілому. Цей злочин вимагає, по-перше, визначення ознак дефініцій «житло», «інше приміщення» чи «сховище», по-друге, ознак «проникнення». Одразу зазначимо, що тільки сукупність цих ознак дає можливість кваліфікувати крадіжку за ч. 3 ст. 185 КК України.

Під незаконним проникненням необхідно розуміти таємне або відкрите вторгнення в житло, інше приміщення чи сховище, яке завдало значної шкоди потерпілому. Якщо суб'єкт перебував у приміщенні або іншому сховищі правомірно, не маючи злочинного наміру, але пізніше вчинив крадіжку, ознаку проникнення застосовувати не слід. Проникнення може вчинятися подоланням труднощів, у т. ч. руйнуванням замків, придушенням спротиву людей тощо.

Щодо житла, то це – приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (квартира, приватний будинок, дача, номер у готелі тощо). Також до житла прирівнюються і його складові частини, де може зберігатися майно: балкон, комора, льох, гараж тощо.

Стосовно приміщення, то його слід віднести різних споруджених будівель, в яких постійно чи тимчасово перебуває майно. До цього типу споруд можуть належати: база, елеватор, музей, крамниця, промислове підприємство тощо.

Часто серед практичних працівників йдуть суперечки з приводу дефініції «сховище», яке кожен транслює на свій лад. Проте потрібно розуміти, що це – будь-яке місце, яке призначене для постійного чи тимчасового зберігання майна і має засоби схорони від доступу сторонніх осіб. Це можуть бути контейнери, товарний вагон, охоронюваний загін тощо.

Зазначимо, що практика виробила дві специфічні ознаки крадіжки. До першої необхідно віднести викрадання з одягу, сумки або іншої ручної поклажі та будь-яких інших їх аналогів. До другої специфічної ознаки крадіжки належить крадіжка з нафтопроводів, нафтопродуктопроводів, газогонів. Ці ознаки створюють значні труднощі у правозастосуванні. Наприклад, крадіжку нафтопродуктів з нафтопроводів необхідно кваліфікувати як крадіжку зі сховища [68, с. 169–170].

Наступною кваліфікуючою ознакою є крадіжка, яка завдала значної шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 185 КК України) і має визначення за обов'язковою сукупністю двох умов, передбачених у примітці 2 до ст. 185 ККУ [34, с. 505].

Це, по-перше, матеріальний стан потерпілого, а, по-друге, спричинення йому збитків на суму від 100 до 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Зауважимо, що матеріальний стан потерпілого встановлюється в кожному конкретному випадку на підставі оцінки його заробітної плати, інших доходів, кількості членів сім'ї, наявності малолітніх, хворих тощо.

І, нарешті, кваліфікуючою є крадіжка, вчинена у великих розмірах чи в умовах воєнного або надзвичайного стану, що передбачено ч. 4 ст. 185 КК. Відповідно до прим. 3 ст. 185 КК така ознака має місце, якщо злочин вчинений однією особою чи групою осіб на суму, що у 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення [33].

Щодо крадіжки, вчиненої в особливо великих розмірах або організованою групою, то цей тип злочину набуває кваліфікуючої ознаки, передбаченої ч. 5 ст. 185 КК України, якщо вона відповідно до примітки 4 ст. 185 КК вчинена особою чи групою осіб на суму, яка у 600 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

3.3. Відкриті форми незаконного вилучення чужого майна

Відкритими формами незаконного вилучення чужого майна можна вважати грабїж, розбій та шахрайство.

Щодо грабежу, то законодавство саме його визначає як відкрите викрадення чужого майна. Отже, він відрізняється від крадіжки відкритим способом заволодіння майном. Відкритим викрадення буде в разі, якщо винний заволодіває чужим майном, завідомо усвідомлюючи, що його дії бачать особи, у володінні, віданні або під охороною яких знаходиться це майно, за винятком співучасників злочину, якщо вони були. Відкритий спосіб викрадення визначається кримінальним правом України найбільш небезпечним у поєднанні з таємним. Підставою для цього є те, що вчинення викрадання відкрито є більш суспільно небезпечним способом і свідчить про підвищену небезпеку злочинця. Тому важливо встановити, що сторонні особи, які спостерігали дії злочинця, усвідомлювали їхній злочинний характер. Проте якщо винний вважав, що діє таємно, а фактично сторонні особи спостерігали за ним, але не втручалися, то дії винного необхідно кваліфікувати як крадіжку.

Певний інтерес становлять дії злочинця, який спочатку усвідомлював викрадання як таємне, але в процесі заволодіння майном зрозумів, що за ним спостерігають; і тут основне: чи наважиться він закінчити злочин і заволодіти майном. Грабїж вважається закінченим, якщо майно вилучене і винний має реальну можливість розпорядитися ним як власним (передати, сховати, викинути, винести тощо).

Кримінальний кодекс України визначає кілька видів кваліфікованого грабежу. Так, ч. 2 ст. 186 КК України передбачає відповідальність за грабїж, поєднаний з насильством, яке не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства. Для правильного розуміння цієї ознаки потрібно усвідомити таке. По-перше, значення кваліфікуючої ознаки надається не лише застосуванню насильства, а й погрози його застосовувати реально, тобто наявним є й психічне насильство. По-друге, при грабежі насильство може бути застосоване не тільки до власника майна, а й до інших осіб, які реально, на думку винного, могли завадити викраденню. І, по-третє, цей вид кваліфікованого грабежу, як зазначалося, характеризується лише таким насильством,

яке за своїм характером не становить небезпеки для життя або здоров'я потерпілого. Наприклад, обмеження волі (зв'язування, замкнення в приміщенні, завдання ударів, побоїв, заподіяння легкого тілесного ушкодження, яке не спричинило тимчасового розладу здоров'я або незначної втрати працездатності). Отже, суспільна небезпечність цього виду злочину підтверджується ще й тим, що додатковими об'єктами тут є свобода і тілесна недоторканність особи. Погроза може бути усною, письмовою тощо. Практичним працівникам необхідно пам'ятати, що про грабіж із застосуванням насильства можна говорити лише в разі, якщо воно передбачав перехід майна в руки злочинця, або якщо воно застосовувалося до потерпілого під час активного його спротиву, що не давало злочинцеві закінчити свою протиправну акцію.

Усі інші кваліфікуючі ознаки, передбачені частинами 2, 3, 4 і 5 ст. 186 КК України, практично тотожні тим, що визначені в ст. 185 КК України [68, с. 170–173].

Суб'єкт і суб'єктивна сторона грабежу аналогічні відповідним елементам крадіжки.

Досить важко відокремити озброєний грабіж від розбою, який, однак, визнається як найбільш небезпечний серед злочинів проти власності. Закон визначає розбій як напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу або з погрозою застосування такого насильства. Розбій з метою заволодіння майном виокремлюється як самостійний вид злочину, який охоплюється єдиним розумінням викрадання, але разом з тим має свої специфічні особливості як за характером і спрямованістю дій, обумовлених відокремленою від інших форм викрадання структурою складу цього злочину, так і за тими ознаками, які обтяжують відповідальність винних за розбійні напади.

Необхідно пам'ятати, що розбій спрямовується не тільки проти власності, тому що посягає й на такі об'єкти, як життя і здоров'я людини [68, с. 173–175]. Тому законодавець відносить цей злочин до тяжких і не обмежує коло осіб, на яких можуть напасти як відкрито, так і несподівано.

При розбої насильство може бути як фізичним, так і психічним. Проте, як того вимагає закон, посягання має бути за своїм характером небезпечним для життя чи здоров'я особи, на яку напали.

Разом з тим потрібно зауважити, що для наявності розбою, як це чітко визначено в законі, не обов'язково, щоб здоров'ю була завдана реальна шкода, досить і такого насильства, яке, можливо, і не завдало реальної шкоди здоров'ю, але на момент вчинення злочину створило реальну небезпеку для життя чи здоров'я потерпілого. Наприклад, здавлювання горла потерпілого при нападі з метою заволодіння майном уже становить реальну небезпеку для життя жертви. Тому вважаємо, що сутність розбою в цілому виявляється не у формі впливу на організм потерпілого, а в самому факті спричинення або загрози спричинення шкоди здоров'ю чи життю потерпілого з метою злочинного збагачення.

Щодо психічного насильства, то воно виявляється в погрозі негайного застосування фізичного насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого (вбити, завдати тяжких тілесних ушкоджень тощо). Форма вираження погрози може бути різною: мова, жести, демонстрація зброї та ін.

Отже, можна стверджувати, що напад може бути таємним або відкритим, але обов'язково повинен виявлятися у психічному чи фізичному насильстві, яке має реальний характер, тобто воно здатне придушити волю потерпілого і змусити його передати майно злочинцеві.

На практиці мають місце випадки, коли розбій переростає у вбивство або замах на вбивство. У такому разі дії винного необхідно кваліфікувати і як розбій за ч. 4 ст. 187 КК України і додатково за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України. А при замаху на вбивство потрібно посилатися ще й на ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 КК України.

Введення потерпілому без його згоди з метою викрадання у нього майна наркотичних або психотропних речовин, що призвело до несвідомого стану і містить у собі небезпеку для життя чи здоров'я жертви, що винний усвідомлював, має кваліфікуватися як розбій.

На практиці бувають випадки, коли злочинець, вчиняючи напад і маючи прямий умисел заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, фактично завдає умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження. У такому разі дії винного необхідно кваліфікувати як замах на розбій.

Специфічною ознакою розбою є те, що він застосовується з метою заволодіння майном або з метою його утримання, а також те, що він вважається закінченим з моменту нападу. Інакше кажучи,

застосування насильства має місце в умовах розбою незалежно від того, вдалося чи ні винному заволодіти майном.

Суб'єктивна сторона та суб'єкт злочину аналогічні тим, що передбачені в ст. 185 КК України. Такі кваліфікуючі ознаки розбою, як вчинення його за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 187); розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище (ч. 3 ст. 187); розбій, спрямований на заволодіння майном у великих розмірах чи особливо великих розмірах або вчинення організованою групою (ч. 4 ст. 187), мають тотожний зміст з такими самими кваліфікуючими ознаками крадіжки. Проте певну особливість мають кваліфікуючі ознаки вчинення розбою особою, яка раніше вчиняла розбій або бандитизм (ч. 2 ст. 187 КК), і розбій, поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187 КК).

Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 187 КК повторність розбою має місце лише в тих випадках, коли йому передували тільки розбій або бандитизм незалежно від того, чи був винний за них засуджений. Важливо тільки встановити, чи не закінчився строк давності або не погашена чи не знята судимість.

Водночас вчинені раніше крадіжки, грабежі або злочини, передбачені ст. 189–191 КК, повторності розбою не утворюють.

На відміну від грабежу чи розбою шахрайство є більш прихованою формою відкритого викрадення майна, оскільки під ним кримінальний закон розуміє заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.

Сам спосіб заволодіння майном або правом на майно при шахрайстві специфічний. Злочинець обманює осіб, у володінні або віданні яких знаходиться майно, і, як наслідок, вони, перебуваючи в омані, добровільно передають майно чи право на його отримання злочинцеві, вважаючи, що останній має право на його набуття.

Від інших форм викрадення майна шахрайство відрізняється за своєю об'єктивною стороною, способом викрадення (обман або зловживання довірою).

При зловживанні довірою майно або право на нього може перебувати і в злочинця, якому воно передається на основі довіри або у зв'язку з цивільно-правовими відносинами (наприклад, договір найму, прокату тощо) або у зв'язку з особливими відносинами між власником і винним (наприклад, передача майна у тимчасове користування, у борг тощо). В усіх випадках злочинець застосовує

обман і не збирається майно повертати власнику чи відшкодувати вартість майна.

Отже, можна дійти висновку, що предметом шахрайства є не тільки майно, а й право на майно, яке дає злочинцеві можливість отримати у свою власність майно (наприклад, заповіт на квартиру, договір дарування машини, боргова розписка).

Диспозиція ст. 190 КК повністю розкриває об'єктивну сторону цього злочину.

Обман як спосіб викрадання майна становить собою повідомлення неправдивих відомостей (дія) або замовчування відомостей, які мають бути повідомлені обов'язково (бездіяльність). Також винний повідомляє відомості про факти і обставини, які нібито мають місце, тоді як фактично їх не було, або він повідомляє перекручені відомості. Наприклад, повідомляє, що має необхідний стаж для отримання пенсії, хоча фактично такого стажу у винного немає. Отже, факти і обставини, про існування або появу яких суб'єкт стверджує, маючи на меті в такий спосіб отримати й обернути на свою користь майно, можуть бути різними і стосуватись як особистості винного, так і різноманітних предметів і явищ зовнішнього середовища. Так, винний може видавати себе за інкасатора, касира тощо, які уповноважені отримати матеріальні цінності. Головне, щоб ці обманні дії знаходилися у причинному зв'язку з фактом отримання винним майна, тобто мають передувати передачі цього майна й обумовлювати таку передачу.

Омана може вчинятися як в усній, так і в письмовій формі. У наш час шахрайство найбільше поширюється не в усній формі, а вчиняється шляхом передачі викривлених документів. Тим самим шахрай немовби підтверджує існування необхідних уявних фактів або обставин, які нібито надають йому право на отримання цього майна і вводить у такий спосіб в оману особу, у віданні якої це майно знаходилося. Також необхідно пам'ятати, що у випадках, коли для обману винний підроблює або використовує підроблений документ, його дії потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, тобто за ст. 190, 358 КК України. Диспозиція ч. 1 ст. 190 КК України передбачає заволодіння чужим майном або придбання права на нього іншим способом, тобто зловживання довірою. Хоча цей спосіб є одним із видів обману з тією лише специфікою, що винний не вчиняє дій, які можуть ввести в оману особу, у віданні якої знаходиться майно,

і змусити її передати його шахраєві. Інакше кажучи, зловживання довірою можна визначити як обман, коли винний використовує для отримання майна з метою обернути його на свою користь довірчі відносини з потерпілим, засновані на родинних або службових зв'язках, знайомстві, інших варіантах цивільно-правової взаємодії. Наприклад, шахрай замовив обід у ресторані, плануючи потім втекти й не заплатити за надану послугу; або незаконно отримує в кредит без належного оформлення товари в пункті торгівлі без подальшої оплати їх вартості; або передача посадовою особою своєму родичеві, товаришеві чи близькому знайомому на тимчасове зберігання майна, яке в майбутньому ці особи привласнюють.

Від викрадення майна способом привласнення, розтрати або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК) шахрайство відрізняється тим, що майно передається винному неофіційно, на основі особистого договору без надання йому певних повноважень щодо переданого майна.

Закінченим шахрайство вважається з моменту заволодіння майном або придбання права на майно.

Суб'єктивна сторона цього виду злочину характеризується прямим умислом та корисливими метою і мотивом. Шахрай усвідомлює, що він отримує майно або право на майно шляхом обману чи зловживанням довірою і бажає в такий спосіб обернути майно у свою власність або власність інших осіб.

Суб'єктом шахрайства може бути будь-яка фізична особа, яка досягла 16-річного віку (див. ст. 22 КК). Якщо суб'єктом є службова особа, яка для обману чи зловживання довірою використовує своє службове становище, то її дії необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів відповідно до ст. 190, 364 КК України.

Частина 2 ст. 190 КК України передбачає відповідальність за шахрайство, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому.

Частина 3 ст. 190 КК передбачає відповідальність за шахрайство, вчинене у великих розмірах або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислюваної техніки, а ч. 4 ст. 190 КК – за шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою. Необхідно пам'ятати, що ці ознаки за своїм змістом тотожні тим, що були проаналізовані щодо кваліфікації ознак крадіжки (ст. 185 КК).

Досить специфічною є ознака шахрайства, яка передбачає спосіб обману шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислюваної техніки. Небезпека такого шахрайства полягає в тому, що ця техніка значно полегшує вчинення зазначеного злочину, дозволяє заволодіти значними коштами, чим завдається непоправна шкода власнику. Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку викладені в розділі XVI КК України [33].

3.4. Попередня згода як віктимологічний чинник незаконного вилучення чужого майна

Проте існує низка злочинів, коли майно може незаконно вилучатися за попередньою «згодою» жертви. Йдеться про привласнення чи розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, що регламентовано ст. 191 КК України. Відповідно до неї об'єктивна сторона цього злочину передбачає самостійну форму вчинення, а саме: привласнення, розтрата чужого майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Розглянемо кожну із зазначених форм викрадення майна, тому що кожна з цих форм має свої специфічні особливості, які стосуються насамперед способу заволодіння злочинцем майном без еквівалентного відшкодування шкоди.

Отже, привласнене майно і далі знаходиться в розпорядженні винного, воно ще не відчужене і не спожите.

Викрадення за цієї формою буде закінченим злочином з того моменту, коли законне володіння ввіреним винному майном стало протиправним і винний почав вчиняти дії, спрямовані на обернення цього майна на свою користь.

Щоб кваліфікувати дії винного як привласнення або розтрату, необхідно встановити, що винний, вчиняючи злочин, використовував своє особливе становище щодо викраденого майна.

Інакше кажучи, винний не є стороною стосовно майна: воно йому довірене, перебуває в його віданні або винний внаслідок службового становища має певні повноваження щодо цього майна.

Одразу зазначимо, що разом з тим одна обставина об'єднує всі три форми викрадення і дозволяє поєднати їх в одну статтю.

Так, при привласненні чи розтраті майна або заволодінні ним шляхом зловживання службовим становищем викрадене майно було ввірено винному, тобто він мав юридичні підстави щодо майна. Це могли бути як цивільно-правові відносини, так і договірні відносини, спеціальні доручення чи службові повноваження. Інакше кажучи, суб'єкт злочину здійснює повноваження щодо майна на законній підставі, використовуючи яке злочинець обертає майно на свою користь або передає його з корисною метою третім особам.

За цією ознакою всі три форми викрадення відрізняються від крадіжки, грабежу, розбою чи шахрайства, за яких винний або взагалі не має жодного стосунку до майна або йому доручено лише охороняти це майно без будь-яких повноважень.

Отже, зазначене дає можливість визначити викрадання шляхом привласнення як незаконне безоплатне отримання винним майна, ввіреного йому, або майна, яке перебувало в його віданні на законній підставі. Отримання як спосіб привласнення полягає, по-перше, у неповерненні майна власнику у визначений строк або укриття майна під час перевірки, ревізії тощо, а, по-друге, це встановлення винним над майном свого неправомірного володіння з метою використовувати його як власне без відшкодування власнику майна вартості останнього. Одразу зазначимо, що встановлення другої ознаки є обов'язковим для складу викрадення у формі привласнення, тому що сам по собі факт непред'явлення особою в певний строк майна, яке їй було передане у володіння (недостача), може бути результатом найрізноманітніших причин (роztрата, крадіжка, знищення тощо).

Щодо розтрати, то вона становить собою незаконне, безоплатне, з корисливою метою відчуження, використання, витрачання майна, яке було ввірене винному чи перебувало в його віданні, наприклад, продаж, дарування, споживання, передача в борг тощо.

Одразу зазначимо, що випадки розтрати, коли винний відчужує з корисливою метою майно, яке було йому ввірене, тобто знаходилося на законних підставах безпосередньо у його володінні, дуже схожі на привласнення. Відчуження майна тут, безперечно, передує отриманню майна і встановленню над ним неправомірного воло-

діння з боку винного. Розтрата вважається закінченою з моменту відчуження чи витрачення майна.

Частина 2 ст. 191 КК України передбачає не тільки привласнення та розтрата, а й таку форму викрадення, як заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, коли винний порушує свої повноваження і використовує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції всупереч інтересам служби для незаконного й безоплатного обєрганія чужого майна [68, с. 184–186].

Як бачимо, велика тотожність викрадень у формі привласнення, розтрати і заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, а інколи і наявність ознак усіх цих злочинів в одному і тому діяннн дало можливість законодавцю обєднати їх в одну статтю (191) КК України. Досвід показує, що привласнення, розтрата і заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем є найбільш замаскованими формами викрадення майна.

Майже завжди винні (зазвичай посадові особи) маскують свою злочинну діяльність, використовуючи при цьому своє службове становище, і бажать показати, що їхні дії мають законний характер. Причому винні нерідко надають «липові» документи, щоб полегшити свою злочинну діяльність у заволодінні майном або для укриття вже вчиненого викраданнн.

Закінченим злочин вважається з моменту незаконного безоплатного заволодіння майном або незаконної передачі його третім особам. При цьому на відміну від викрадень шляхом привласнення або розтрати суб'єктами розглянутого нами викраденнн можуть бути тільки посадові особи.

Суб'єктивна сторона є аналогічною ст. 185 КК України. Суб'єктом розглянутих злочинів зазвичай є особа, яка досягла 16-річного віку. При цьому, якщо суб'єктом привласнення та розтрати може бути як приватна, так і посадова особа, то суб'єктом заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем – лише і виключно посадова особа (див. ст. 364 КК).

Кваліфікуючими ознаками злочинів, передбачених ст. 191 ч. 2, 3, 4, 5 КК України, є вчинення їх повторно або за попередньою змовою групою осіб, вчинення їх у великих розмірах чи в умовах воєнного

або надзвичайного стану, або їхнє вчинення в особливо великих розмірах чи організованою групою.

Як висновок, необхідно зазначити, що в практичній діяльності виникають труднощі з приводу відокремлення зловживання службовим становищем від інших форм викрадень. При цьому на відміну від викрадення зловживання посадовою особою службовим становищем полягає в незаконному, безоплатному оберненні з корисливою метою чужого майна у свою власність або в передачі його з тією самою метою у власність інших осіб (ст. 191 КК). Наприклад, використання посадовою особою свого службового становища, за якого посадовець виписує нібито на потреби виробництва якісь матеріали, але при цьому обертає їх на свою користь, потрібно кваліфікувати за ст. 191 КК України.

Список використаних джерел

1. Азаров Д. С. Окремі проблеми кваліфікації шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки. *Адвокат*. 2004. № 5. С. 11–13.
2. Албул С. В. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; Кримінально-виконавче право». Одеса, 2005. 19 с.
3. Альошин Д. П. Кримінальна відповідальність за розкрадання, вчинені у співучасті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; Кримінально-виконавче право». Харків, 2003. 19 с.
4. Аркуша Л. І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування : [монографія]. Одеса : Юридична література, 2010. 376 с.
5. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие : [монографія]. Харьков : Основа, 2003. 368 с.
6. Батиргареева В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; Кримінально-виконавче право». Харків, 2002. 20 с.
7. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / [пер. с англ.; под ред. В. Л. Иноземцева]. Москва : Academia, 1999. 956 с.
8. Берзін П. С. Кримінально-правова класифікація шахрайських дій з використанням банківських «смайт-карток». *Законодавство України. Науково-практичний коментар*. 2002. № 5. С. 93–97.
9. Білокінь Р. М. Кримінально-процесуальна відповідальність : [монографія]. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2017. 430 с.
10. Білоус В. Т. Координація боротьби з економічною злочинністю : [монографія]. Ірпінь : Акад. держ. податк. служби України, 2002. 449 с.
11. Блауберг И. В. Проблемы целостности и системный подход. Москва : Эдитория УРСС, 1997. 448 с.
12. Бойцов А. И. Преступления против собственности. Санкт-Петербург : Издательство. «Юридический центр Пресс», 2002. 775 с.

13. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада : [навч. посібник]. Київ : Заповіт, 1997. 344 с.
14. Винокурова Н. С. Актуальные проблемы уголовно-правовой характеристики вымогательства. *Российский следователь*. 2005. № 4. С. 21–25.
15. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. Ростов-на-Дону : Феникс, 1995. 640 с.
16. Головін Б. М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання кримінальній насильницькій злочинності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; Кримінально-виконавче право». Харків, 2011. 35 с.
17. Горішній О. О. Кримінально-правова характеристика розбою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; Кримінально-виконавче право». Дніпропетровськ, 2010. 20 с.
18. Грушевський М. Історія української козащини. *Вітчизна*. 1989. № 7. С. 187–199.
19. Дорохіна Ю. А. Аналіз сучасного стану наукової розробленості проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти власності. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. праць. 2015. № 3 (II). С. 44–58.
20. Дорохіна Ю. А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження : [монографія]. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 744 с.
21. Захарченко П. П. Історія держави та права України : [навч. посібник для дистанційного навчання]. – Київ : Україна, 2005. 208 с.
22. Зубарь В. М., Русяева А. С. На берегах Боспора Киммерийского. Киев : Стило, 2004. 237 с.
23. Історія української архітектури / [Асеев Ю. С. та ін.] ; за ред. В. І. Тимофійенка. Київ : Техніка, 2003. 472 с.
24. Канигін Ю. М. Шлях аріїв: Україна в державній історії людства. Романесе. [5-те вид., змін. і підгот.]. Київ : Україна, 2002. 445 с.
25. Каныгин Ю. М. Начало и конец времен: новый взгляд на историю. Киев : АСК, 2005. 464 с.
26. Кифишин А. Г. Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII–III тыс. до н. э. Т. I. Киев : Аратта, 2001. 872 с.
27. Кісілюк Е. М. Розвиток кримінального законодавства доби директорії. *Вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. Вип. 1. С. 291–297.
28. Ковальова С. Г. Судебник великого князя Казимира Ягайловича : [монографія]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 112 с.

29. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність / [упоряд. І. О. Кресіна ; ред. Ю. С. Шемшученко]. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 400 с.
30. Конституція України : за станом на 01 січня 2020 р. *Верховна Рада України, законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
31. Копиленко О. Л., Копиленко М. П. Держава і право України. 1917–1920 : [навч. посібник]. Київ : Либідь, 1997. 208 с.
32. Костенко Л. Життя іде і все без коректур. *Живиця* : Хрестоматія української літератури ХХ ст. : у 2 кн. / [ред. М. М. Конончук]. Київ : Твім інтер, 1998–1998. Кн. 1. 1998. С. 194.
33. Кримінальний кодекс України : за станом на 01 січня 2024 р. *Верховна Рада України, законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
34. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / [за ред. В. В. Сташиса і В. Я. Тація]. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.
35. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : [підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів] / [Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г. та Лисодєд О. В.]; за ред. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 352 с.
36. Куліш А. М. Державна кадрова політика в сфері діяльності правоохоронних органів. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 55–60.
37. Кульчицький В. С. Джерела права в Галичині за часів австрійського панування. *Проблеми правознавства*. 1971. Вип. 19. С. 42–50.
38. Курс кримінології: Загальна частина : підручник : у 2 кн. / [Джу́жа О. М. та ін.] ; за ред. О. М. Джу́жи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
39. Курс Советского уголовного права : в 6 т. / [ред. А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин и В. М. Чхиквадзе]. Москва, 1970–1971. Т. 4: Государственные преступления и преступления против социалистической собственности / [отв. ред. Н. А. Беляев]. 1970. 440 с.
40. Литвин В. М. Методологічні аспекти історичного пізнання в дослідженні української держави і права періоду незалежності. *Держава і право суверенної України: проблеми теорії і практики* : матеріали наук. конф. до 20-ї річниці незалежності України (м. Київ, 21 червня 2011 р.) / [упоряд. В. П. Горбатенко та І. О. Кресіна ; ред. Ю. С. Шемшученко]. Київ : Юридична думка, 2011. С. 10–21.
41. Маркс К. Дебаты по поводу закона о краже леса Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения / [пер. с нем.]. [2-е изд.]. Москва : Госполитиздат, 1955–1981. Т. 1: 1839–1834. С. 119–160.
42. Матишевський П. С. Преступления против собственности и смежные с ним преступления. Киев : Юринком, 1996. 240 с.

43. Народный суд. *Материалы Народного Комиссариата Юстиции*. 1918. Вып. 2. С. 50–57.
44. Об уголовной ответственности за хищение государственного и общественного имущества : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 4 июня 1947 г. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1947. № 19.
45. Об усилении охраны личной собственности граждан : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 4 июня 1947 г. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1947. № 19.
46. Панченко В. Миські та містечкові герби України. Київ : Просвіта, 2000. 186 с.
47. Пархоменко Н. М. Законодавство України: проблеми становлення та основні напрямки розвитку на сучасному етапі. *Держава і право суверенної України: проблеми теорії і практики* : матеріали наук. конф. до 20-ї річниці незалежності України (м. Київ, 21 червня 2011 р.) / [упоряд. В. П. Горбатенко та І. О. Кресіна ; ред. Ю. С. Шемшученко]. Київ : Юридична думка, 2011. С. 208–217.
48. Пашуканис Е. Б. Избранные произведения по общей теории права и государства. Москва : Наука, 1980. 271 с.
49. Петрашов В. Н. Уголовное право. Особенная часть : [учебник]. Москва : ПРИОР, 1999. 544 с.
50. Пинаев А. А. Уголовно-правовая борьба с хищениями. Харьков : Вища школа; Изд-во при Харьк. ун-те, 1975. 189 с.
51. Полонська-Василенко Н. В. Історія України : у 2 т. [3-тє вид.]. Київ : Либідь, 1995–1995. Т. 1: До половини XVII сторіччя. 1995. 588 с.
52. Попов Г. В. Прокуратура України у державному механізмі захисту прав і свобод дітей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2016. 36 с.
53. Прицак О. Походження Русі. Боспорське царство. *Хроніка 2000*. 2000. № 3–4 (5–6): Наш край. С. 49–60.
54. Про власність : Закон України № 697-XII від 07 лютого 1991 р. *Верховна Рада України, законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12#Text>
55. Прокуратура України : Академічний курс : підручник / [Сухонос В. В., Лакізюк В. П., Грицаєнко Л. Р., Руденко М. В.] ; за ред. В. В. Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2005. 566 с.
56. Ромашкин П. С. Основные начала уголовного и военно-уголовного законодательства Петра I. Москва : ВЮА, 1947. 94 с.
57. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / [под общ. ред. О. И. Чистякова]. Москва : Юридическая литература, 1984–1994. Т. 4: Законодательство периода становления абсолютизма / [отв. ред. А. Г. Маньков]. 1986. 511 с.

58. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / [под общ. ред. О. И. Чистякова]. Москва : Юридическая литература, 1984–1994. Т. 1: Законодательство Древней Руси / [отв. ред. В. Л. Янин]. 1984. 430 с.
59. Русяева А. С., Русяева М. В. Ольвия Понтийская: Город счастья и печали. Киев : СтилоС, 2004. 228 с.
60. Свербигуз В. Старосвітське панство. Варшава : б/в, 1999. 247 с.
61. Сорочан С. Б., Зубарь В. М., Марченко Л. В. Жизнь и гибель Херсонеса. Харьков : Майдан, 2000. 828 с.
62. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / [ред. С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков]. Одеса : Юридична література, 2002–2004. Т. II: Статут Великого князівства Литовського 1566 року / [пер. з давньоруської П. Музиченко, А. Паньков, Л. Боднар]. 2003. 560 с.
63. Сухонос В. В. Державне правління: еволюція сучасних форм : [монографія] / [наук. ред. О. В. Скрипнюк]. Суми : Університетська книга, 2013. 310 с.
64. Сухонос В. В. Злочинні угруповання як спотворення ідеї громадянського суспільства. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2015. № 2 (13). С. 82–86.
65. Сухонос В. В. Злочинність як сурогатна форма громадянського суспільства. *Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, виклики, стратегія модернізації*: у 3 т. / [Антонов В. О. та ін.]; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка та О. В. Скрипнюка. 2017–2021. Т. 2: Доктринальний вимір галузевих засад функціонування громадянського суспільства в Україні. Київ : Юридична думка, 2019. С. 550–585.
66. Сухонос В. В. Інститут глави держави в конституційному праві : [монографія] / [наук. ред. О. В. Скрипнюк]. Суми : УАБС НБУ, 2011. 339 с.
67. Сухонос В. В., Білокінь Р. М. Кримінальне право України. Загальне частина : підручник / за заг. ред. В. В. Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2018. 420 с.
68. Сухонос В. В., Білокінь Р. М., Сухонос В. В. (мол.). Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за заг. ред. В. В. Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2020. 672 с.
69. Сухонос В. В., Сухонос В. В. (мол.), Бондаренко О. С. Кримінальне правопорушення як вид правопорушення: проблематика, диференціації покарання. *Наше право*. 2022. № 4. С. 58–64.
70. Сухонос В. В. Монархія як державна форма: історико-теоретичний та конституційно-правовий аспекти : [монографія]. Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2010. 368 с.
71. Сухонос В. В., Сухонос В. В. (мол.). Склад злочину: закон, теорія та практика : монографія / [наук. ред. Ю. С. Шемшученко]. Суми : Університетська книга, 2018. 200 с.

72. Таганцев Н. С. Русское уголовное право : курс лекций : в 2 т. Тула : Автограф, 2001–2001. Т. 1. 2001. 800 с.
73. Ткач А. П. Історія кодифікації дореволюційного права України. Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1968. 432 с.
74. Усенко И. Б. Первая кодификация законодательства Украинской ССР. Київ : Наукова думка, 1989. 118 с.
75. Фойницкий И. Я. Курс уголовного права. Часть особенная: Посягательства личные и имущественные. [4-е изд.]. Санкт-Петербург : Типография М. М. Стасюлевича, 1907. 438 с.
76. Хилjuta В. В. Имущество как предмет преступлений против собственности в уголовном праве. *Государство и право*. 2009. № 7. С. 96–101.
77. Хрестоматия по истории русского права : в 3 т. / [сост. М. Ф. Владимирский-Буданов]. [3-е изд.]. Киев ; Санкт-Петербург : Издание книгопродавца Н. Я. Оглобина, 1887–1889. Вып. 2. 1887. 236 с.
78. Чигир В. Ф. Собственность и право собственности. Их сущность. Дискуссии о понятиях «собственность» и «право собственности». *Судовы веснік*. 2005. № 3. С. 36–39.
79. Шемшученко Ю. С. 20 років пошуків і сподівань. *Держава і право суверенної України: проблеми теорії і практики* : матеріали наук. конф. до 20-ї річниці незалежності України (м. Київ, 21 червня 2011 р.) / [упоряд. В. П. Горбатенко та І. О. Кресіна ; ред. Ю. С. Шемшученко]. Київ : Юридична думка, 2011. С. 3–9.
80. Этнюков В. Е. О некоторых аспектах законодательства США в отношении конфискации имущества и наложения ареста на средства, размещённые в зарубежных банках. *Вестник Московского университета МВД России*. 2009. № 9. С. 197–200.

Нотатки

Наукове видання

Сухонос Віктор Володимирович
Сухонос Володимир Вікторович
Куліш Анатолій Миколайович
Білокінь Руслан Михайлович

**Розкращання у кримінально-правовому вимірі:
історія, теорія і практика**

Монографія

Дизайн обкладинки та макет В.Б. Гайдабрус

Підписано до друку 15.04.2024
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 5,58. Обл.-вид. арк. 5,28
Тираж 300 прим. Замовлення № 12-04/21

Відділ реалізації. Тел.: (067) 542-08-01. E-mail: info@book.sumy.ua
ПФ «Видавництво “Університетська книга”»
40000, м. Суми, площа Покровська, 6
www.book.sumy.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7461 від 05.10.2021
Віддруковано на обладнанні ПФ «Видавництво “Університетська книга”»